OM DANNERKONGEN FREDERIK DEN ANDENS MÆGLING I UDENLANDSKE RELIGIONS-STRIDIGHEDER,

MED

EN INDLEDNING OM DISSE STRIDIGHEDERS BESKAFFENHED.

AF

JENS MÖLLER,

DOCTOR OG PROFESSOR I THEOLOGIEN.

Der gives neppe noget skjönnere, ligesom ei heller noget vanskeligere Kald for et kronet Hoved end at opfordres til at mægle Forlig imellem stridende Parter. Danmarks Konger, fra *Arilds* Tid bekjendte for deres Retfærdighed og Fredsommelighed, opfordredes ei sjelden, især i det 16de og 17de Aarhundrede, til at fremtræde som Fredsmæglere, snart i politiske, snart i religiöse Tvistigheder; og de opfyldte stedse med saa megen Viisdom og Billighed dette Hverv, at Ingen, uden maaskee en Part, der fordrede en partisk Voldgiftsmand, har besværet sig over deres Mægling. Man fordrer medrette Upartiskhed af en Mægler; men da det i Religionsstridigheder er for det gudfrygtige Menneske yderst vanskeligt, om ikke umuligt, at være ganske upartisk: saa maa det ei undre os, om ireniske Forsög af dette Slags som oftest mislykkedes, allerede af den Grund, at der sjelden gaves en Mægler, som var i Besiddelse af begge de stridende Parters fuldkomne Tillid. Var Striden imellem Bekjendere af forskjellige Confessioner, da frygtede gjerne det Partie, af hvis Troesbekjendelse Mægleren ikke var. Eller om han holdt Vægtskaalen lige, da klagede stundum hans Troesforvandte, som af ham havde ventet sig nogen Partiskhed. Saaledes besværede det Svenske Kabinet sig over

Kong *Christian IVdes* Fredsmægling i Trediveaarskrigen, da han selv havde sluttet Fred med Keiseren, som om han begunstigede Österrig imod Sverrig, hvilket han ingenlunde gjorde. Dog, — her gjalt det alene politiske Fordele; derimod angik Kong *Frederik den Andens* Mæglingsforsög, som jeg i denne Afhandling vil bestræbe mig for at oplyse noget nöiere end hidindtil er skeet, egentligen Religionsfriehed, skjöndt ogsaa borgerlige Rettigheder derved kom i Betragtning.

Anledningen til nærværende Undersögelse skyldes Selskabets afdöde Medlem, sal. Etatsraad *Ab. Kall*, som nogen Tid för sin Död overgav mig nogle didhörende Documenter med Anmodning om at oplyse dem i en egen Afhandling. Jeg har siden overtydet mig om, at det Kallske Manuscript er en Afskrift af et blandt de Fossiske Haandskrifter paa det store kongelige Bibliothek, nu betegnet med No. 2582, og henhörende til den Manuscriptclasse, som *Erichsen* i sit trykte Catalog *) har kaldet *Scripta ad Historiam Friderici II.*, 18 *Vol. 4to*, kun at Kong *Frederik den Andens* mærkværdige Brev til Kong *Henrik* af Navarra henföres hos *Erichsen*, formodentlig ved en Trykfeil, til Aaret 1588, da det er af A. 1580.

Men endskjöndt de os nu bekjendte Underhandlinger imellem *Frederik II.* og *Henrik* (*IV.*) först begynde med dette Aar (hidindtil kjendte man intet ældre Document end fra 1583), maae vi dog for at kunne fatte disse i Sammenhæng, gaae en Snees Aar længere tilbage i Historien.

---

*) See Udsigt over den gamle Manuskriptsamling i det store Kongl. Bibliothek. 1786. p. 105.

Frederik II., som succederede sin fortræffelige Fader Kong *Christian III.* Nytaarsdag 1559, var bleven opdraget i stræng luthersk Orthodoxie, og var fuldkommen overbeviist om, at Luther ikke i sin Forklaring af hvilkensomhelst Troesartikel havde kunnet feile. Saavel denne Overbeviisning som den Regjeringsgrundsætning, at Staten ei burde taale flere Kirker i sit Skiöd for ikke at forstyrres i sin Ro, bevægede ham til at nægte enhver anden christelig Confession, end den lutherske, Adgang til hans Riger. Ligesom Kong *Christian III.*, med al sin Mildhed og Retsindighed, ei vilde tillade *Johan à Lasco* at forblive her med sin reformeerte Menighed, da de flygtede för den grusomme Dronning *Maria* fra England, saaledes vilde *Frederik II.* ei heller give sit Samtykke til, at de mange reformeerte Flygtninge, der i hans Tid sögte hid deels fra Holland deels fra Tydskland, maatte nedsætte sig i vort Fædreneland, med mindre de for Fremtiden vilde bekjende sig til den lutherske Lære, i hvilket Fald de fik al fornöden Hjelp, især naar de vare Haandværkere eller Fabrikanter. Fra Aaret 1567 förögedes disse Flygtninges Antal betydeligt, hvorfor Kongen ansaae det passende, i A. 1569 at bekiendtgjöre 25 Troesartikler, efter hvis Indhold alle Fremmede, som sögte Opholdssted i Danmark og Norge, skulde pröves i deres Tro af vedkommende Superintendent eller Sognepræst, og hvo som ei vilde „annamme og sværge paa disse Artikler," som det hedder i den kongelige Forordning, maatte inden tre Dage med Hustru Börn og Gods forlade Kongens Riger.*) Af disse Artikler er den 15de

*) Artiklerne læses paa Latin i Pontoppidans Annales Eccles. Dan. III. Tom. p. 416-419.

stilet imod Anabaptisterne og den 16de imod de Reformeerte. Med Hensyn til de Sidste fordres den Bekjendelse, "at *Christi* Legeme og Blod er væsentligen (substantialiter) tilstede i den hellige Nadvere," hvilket rigtig nok ingen Zwinglianer, men vel de rette Calvinister kunde underskrive, og som de fleste Ankomne ei heller vægrede sig ved at besværge. Derimod bleve de gammeldags Reformeerte ved denne Bestemmelse bortskrækkede. Den Strænghed, Kongen heri forekommer vore Samtidige at have viist, var den Gang ganske sædvanlig, og havde, fra Politikens Side betragtet, unægteligen den gavnlige Fölge, at Staten blev befriet for Religionskampe og Borgerkrige. Ei heller gjaldt nogen af disse Konger for intolerant, da de forresten ved Gavmildhed og Hjelpsomhed imod de Reformeerte formildede Indtrykket af deres Regjeringsmaximers Strænghed. Hos *Frederik II.* kom endnu dette til, at han af Naturen var særdeles livlig, munter og nedladende i Omgang med Alle, undertiden vel endog altfor nedladende og fortrolig, især naar han efter Bordet havde sagt de bekjendte Ord: *Kongen er ikke hjemme.* Ligesom dette medförte adskillige Ulemper, havde det dog tillige den Virkning paa hans Sindsstemning og Religiösitet, at denne med al sin Skarphed ei gik over til Bitterhed og Forfölgelsessyge, som Tilfældet blev med hans Svoger Churfyrst *August* af Sachsen. Et enkelt Misgreb, en altfor haard Dom i Religionssager kunde Kongen vel, i hæftige Öieblikke og fört bag Lyset, tillade sig; men snart seirede atter hans sunde Menneskeforstand og velvillige Hjerte, veiledet af fortroligt Bekiendtskab med Bibelen. Thi skjöndt Kongen selv med ædel Oprigtighed klagede over at han ei havde gjort stor Frem-

gang i Videnskaber og Sprog, var han dog en temmelig vel oplyst Regent, og, som bekjendt, en meget flittig Bibellæser. Men almindelig Oplysning og jævn Bibelkundskab var rigtig nok ei længere tilstrækkelige Betingelser til at afgiöre de fine skolastiske Stridigheder, som i denne Konges Tid förtes imellem de protestantiske Theologer, især om Maaden hvorpaa *Christus* var nærværende i den hellige Nadvere. Forskjellen imellem *Luthers* og *Zwinglis* Theorie var saa stor og indlysende, at den endog af Menigmand kunde begribes, skjöndt den rette Grund for den Zwingliske Theories Forkastelighed neppe uden Religionsphilosophie kan gjöres gjældende. Men efterat *Calvin* havde hævet den reformeerte Kirkes Ansyn af Sacramentets Væsen til en höi og begeistrende Synspunkt, maatte enten Skilsmissen imellem de tvende Confessioner bortfalde (hvad denne Artikel angaaer), eller der maatte af Lutheranerne opföres en ny Skillevæg, hvilket ogsaa i Tydskland skedte, idet man föiede *Luthers* private Philosophemer til den kirkelige Bestemmelse, som er fastsat i den 10de Artikel af den Augsborgske Confession. Deri læres, "at *Christi* Legeme og Blod er sandeligen (*vere*) tilstede og tildeles de Nydende i den hellige Nadvere." Denne Artikel toge de fleste Reformeerte, efter *Calvins* Exempel, ei mere i Betænkning at underskrive, uden anden Forbeholdenhed end den at forstaae ved *vescentibus* (de Nydende) sande Christne eller fideles, som *Calvin* helst udtrykte sin Mening. Denne Fortolkning blev lykkeligviis ikke gjort til de Stridendes Schibolet i den paafölgende Kamp, i hvorvel den ikke var *Luthers* og tydelig nok tilkjendegav det charakteristiske i *Calvins* Theorie. *Luthers* private Mening, (men som den Augsborgske Confession ei har optaget

eller udtalt, var nemlig, at *Christi* Legeme og Blod blev mundtligen nydt i Nadveren, og fölgelig annammet saavel af de uværdige som af de værdige Communicanter. *Calvin* antog derimod kun en aandig Nydelse; og saalidet som Guds Aand kan boe i et forhærdet eller ubodfærdigt Menneske, saalidet meente han, kan *Christus*, som paa det nöieste er forenet med denne Aand, i den hellige Nadvere inderlig sammensmelte med andre Sjele, end de gudfrygtige og bodfærdige. Det er mærkeligt nok, at de lutherske Zeloter ei fremdroge af al Kraft denne Forskjel men derimod valgte sig en anden Prövesteen, hvorefter de i nogle Aar bedömte de Mistænkte. Det var den samme *tessera* som vor Konge optog i den 16de Artikel *pro peregrinis*, nemlig Bekjendelsen af at *Christus* var væsentligen tilstede i Nadveren, hvilket Ord (*substantialiter*) ansaaes for mindre tvetydigt end den Augsborgske Confessions *vere*. Alligevel vægrede *Calvin* og hans lærde Tilhængere sig ei heller ved at underskrive dette, og i den Formel, som endeel calvinske Theologer, hvoriblandt *Beza* og *Farellus*, overgave de lutherske Theologer paa Mödet i Worms 1557, bekjende de *Christi* væsentlige Nærværelse i saa stærke Udtryk, at den Zwingliske Lære derved aldeles udelukkedes *).

---

*) Artiklen om Nadveren lyder der saaledes: Wir bekennen, dasz im Abendmal des Herrn nicht allein alle Wohlthaten Christi, sondern auch *die Substanz und das Wesen selbst* des Menschen Sohns, das ist: das wahre Fleisch, welches das Wort in die ewige Einigkeit seiner Person aufgenommen hat, und in welchem Fleisch er geboren ist, gelitten hat, auferstanden und gen Himmel gefahren ist, und das wahre Blut, das er für uns vergossen hat, nicht schlecht bedeutet, oder als durch Wahrzeichen, Figuren und Bilder, oder nur als ein Gedächnisz eines

Det siges deri, at Bröd og Viin ikke ere blotte Tegn (som *Zwingli* meente) og at ingen Strid mere fandt Sted imellem dem og Lutheranerne angaaende Sagen selv, nemlig *Christi* Nærværelse i Nadveren; men kun "om Nærværelsesmaaden hvilken er Gud alene bekjendt."

Efter en saa betydelig og uskrömtet Nærmelse fra de Reformeertes Side udfordredes der til en kirkelig Union imellem Protestanterne ei andet, end at Lutheranerne skulde holde sig til den Augsborgske Confession og ei foreskrive Andre Brugen af *Luthers* private Hypotheser og Philosophemer. Dette erkjendte ogsaa *Luthers* visere Venner og mildere Disciple, saasom *Melanchthon* i Wittenberg og *Niels Hemmingsen* i Danmark. Især fik *Melanchthon* Leilighed til at udvise beundringsværdigt Maadehold under de vanskeligste Omstændighe-

---

abwesenden Dings vorgelegt werden, sondern dasz es wahrhaftig und gewisz dargestellt gegeben, zugeeignet und dargeboten werde, durch die Wahrzeichen Brodt und Wein, die nicht blosze Zeichen sind, sondern die allzeit das was Gott verheiszt und dargiebt, wahrhaftig und gewiszlich in und mit sich haben, es werde gleich den Glaubigen oder den Unglaubigen vorgelegt; daraus scheint, dasz wir die Gegenwärtigkeit des Leibes und Blutes Christi im Abendmahl behalten und vertheidigen, und so noch mit frommen und gelehrten Brüdern eine controversia oder übriger Streit vorhanden ist, so ist derselbige nicht von der Sache selbst, sondern allein von der Weise der Gegenwärtigkeit, welche Gott allein bekannt ist, und davon wir achten, dasz man fürnemlich jetzt streitet. S. Historie des Sacram. Streits S. 561, eller *Plancks* Geschichte des protestantischen Lehrbegriffs. 5 Bandes 2ter Theil S. 423.

der. Ved sin Lære, sit Exempel og sin Anseelse haabede han at afværge saavel det ene som det andet Parties Undertrykkelse. Da han selv i forskiellige Perioder af sit Liv havde deelt först *Luthers*, siden *Calvins* Overbeviisning, vidste han af egen Erfaring, at man med begge Theorier kunde være en god evangelisk Christen. Derfor istemte han aldrig nogen af Parternes Fordömmelse, men vilde at begge Forestillingsmaader skulde taales i den evangeliske Kirke, og det saaledes, at hverken den lutherske Kirke maatte udelukke den calvinske Theories Tilhængere, eller den calvinske Kirke de strænge Lutheraner. Det var hverken Frygt eller egennyttigt Haab om Neutralitetsfordele, der bragte ham til at betræde en saadan Middelvei; men Erkjendelsen af Religiösitetens og Samvittighedsfrihedens sande Natur. Thi ligesom ingen Kirke kan blomstre uden Medlemmernes Enighed i Henseende til Troens Sandheder, saaledes kan det religiöse Liv ei heller udfolde sig og bære skjönne Frugter, med mindre Kirken tilstaaer sine Medlemmer Frihed i Henseende til Opfatningen af Dogmerne og Mysterierne. For denne Frihed kjempede *Melanchthon* ligesaa ivrigen som for Haandthævelsen af det evangeliske Lærebegreb efter den Augsborgske Confession. Men da det er lettere at gribe og fastholde Bogstaven end at tilegne sig Aanden af hvilketsomhelst System, saa forfaldt Mængden af *Luthers* Disciple efter den store Mesters Död til Efterabernes sædvanlige Feil, i det de satte deres Ære i at forfægte hans tilfældige Yttringer og subsidiariske Argumenter, selv naar disse kom i aabenbar Modsigelse med sund Religionsphilosophie og en fornuftig Bibelfortolk-

ning. Dette var især Tilfældet med den saakaldte *Ubiqvitetslære.*

Luther havde stedse i sine offentlige Disputationer og exegetiske Skrifter beviist *Christi* virkelige Nærværelse i Nadveren alene af Indstiftelsesordene, hvori *Jesus* siger om Brödet: dette er mit Legeme; og om Vinen: dette er mit Blod; men i nogle Stridskrifter imod de Reformeerte havde han tillige in subsidium beraabt sig paa, at *Christi* Legeme ifölge den uopløselige Forening imellem hans guddommelige og menneskelige Natur maatte være tilstede allevegne, hvor hans Aand var nærværende, fölgelig ogsaa i den hellige Nadvere. Dog synes det, som om han fölede dunkelt enten Umuligheden af at bevise denne Paastand af det Nye Testament, eller Vanskeligheden ved at rime den med den charakteristiske Forskjelligheed, som finder Sted imellem Aand og Legeme. I det mindste gjorde han aldrig noget Forsög paa at faae denne Privatforestilling optagen i nogen symbolsk Bog eller gjort til Betingelse for kirkelig Forening med de Reformeerte. I den Wittenbergske Concordie af Aar 1536, som sluttedes med *Martin Bucer* og andre reformeerte Theologer aldeles efter *Luthers* Forslag, forekommer ei mindste Vink om Troen paa *Christi* Legems Ubiqvitet. Först nogle Aar efter hans Död fremdroge et Par altfor nidkjære Disciple denne Theorie, som en beqvem Tessera til at faae den lutherske Kirke renset for alle calvinsksindede Lærere. Deres ubesindige Foretagende, som kronedes med alt for meget Held ved Concordiebogens Indförelse i Aaret 1580, blev fremskyndet og understöttet ved en uviis Fremgangsmaade af den modsatte Skole, jeg mener Phi-

lippisternes, som man pleier at kalde *Philip Melanchthons* Tilhængere.

Disse iagtoge ei alle samme Maadehold som deres (i Aaret 1560) afdöde Lærer. Tvertimod, saalænge de vare i Besiddelse af Churfyrst *Augusts* Bevaagenhed, arbeidede de af al Formue paa at fortrænge *Luthers* Forestillingsmaade og gjöre *Calvins* ene gjældende i Landet. Ei blot i Forelæsninger, men og i trykte Skrifter, ja tilsidst i en Catechismus bekjæmpede de Læren om den mundtlige Nydelse af *Christi* Legeme, og foredroge aabenbart den calvinske Forestillingsmaade om en aandelig Nydelse. Ingen var virksommere end Churfyrstens Livlæge *Peucer*. Denne Bestræbelse var baade velmeent og ærlig (paa det nær, at de indbildte Churfyrsten at være strænge Lutheranere); men tillige farlig og uklog. De forglemte, at deres store Forgjænger *Melanchthon*, uden at fornægte sin Overbeviisning, havde afholdt sig fra ethvert Skridt, som kunde medföre nogen, var det endog den eensidigste, Lutheraners Udelukkelse af den evangeliske Kirke; de forglemte endvidere, at deres mægtige Beskytter Churfyrsten netop hörte til de blindt troende Lutheraner, og at han fölgelig ikkun understöttede deres Bestræbelser, fordi han stod i den falske Formening, at de hyldede enhver Töddel ogsaa i *Luthers* private Theologie. Thi i Churfyrstens Öine var *Luther* ufeilbar. At *Melanchthon* skulde have indseet eller fremsat noget bedre end *Luther*, havde vel den store Reformator selv tit nok tilstaaet; men det vilde man forgjæves have foreholdet Churfyrst *August*. Blev denne derfor engang overtydet om, at *Luther* havde yndet Ubiqvitetslæren, som Philippisterne forkastede, og at disse fölge-

lig ei vare i Eet og Alt enige med *Luther*, maatte de vente den haardeste Straf. At Churfyrsten ikke för Aar 1574 gjorde denne ulykkelige Opdagelse, maa man undres over, naar man betænker, hvor mange tjenstfærdige Aander der fandtes i Tydskland under den heftige Partikamp, og at disse vistnok grebe enhver beqvem Leilighed til at aabne Churfyrstens Öine. Hvad der imidlertid tildrog sig med Hensyn til Stridighedernes fredelige Bilæggelse, inden vor Konge opfordredes til at mægle Fred, maa endnu korteligen omtales.

Det Forslag, som Kong *Henrik* gjorde *Frederik II.* og de övrige evangeliske Fyrster, at lade Protestanternes Religionsstridigheder afgjöre paa et Kirkemöde, ligger saa nær, hvad enten Iagttageren gaaer ud fra Sagens Beskaffenhed eller den gamle Kirkes Exempel, at det naturligviis maa være faldet Mange ind baade för og efter *Henriks* Tid. Af Tydsklands protestantiske Fyrster havde især Landgrev *Philip* af Hessen og Hertug *Christoffer* af Wyrtemberg megen Forkjerlighed for Synoder. Ved Religionssamtalen i Marburg 1529 var det lykkedes den höimodige Landgreve, vel ei (som han önskede) at hæve Schismaet i den protestantiske Kirke, men dog at bringe de sachsiske og helvetiske Reformatorer hinanden nærmere og före dem til en oprigtig Erkjendelse af hinandens Værd. Mangt Colloqvium var siden holdt snart med megen snart med liden Frugt for Kirkefreden. Men Tidens Stridbarhed og de fleste Stridsmænds Lidenskabelighed avlede stedse nyt Stof til Tvist; og Theologernes Spidsfindighed gjorde det vanskeligt for Fyrsterne at udfinde hos hvi'Let Parti Sandheden fandtes. En Lykke for Kirken, at der i Fyrsternes Raad herskede næsten overalt

Retsindighed og sand Iver for Christendommen, skjöndt denne Iver vistnok undertiden, af Mangel paa psychologisk Indsigt, tog en falsk Retning. Men paa god Villie manglede det sjelden, ei heller paa Agtelse for Kirkens Rettigheder.

Disse syntes bedst at betrygges ved Jndförelsen af Synoder i den gamle Kirkes Maneer. Ideen om en protestantisk Generalsynode findes förste Gang omtalt paa Conventet i Frankfurt 1557: og endda kun löseligen, Den ædle Hertug *Christopher* af Wyrtemberg greb denne Idee med Fyrrighed, og forlangte i det fölgende Aar et Par berömte Theologers Betænkning derom. *Melanchthon* afgav sin tvende Gange. Allerede förste Gang gjorde han Hertugen opmærksom paa Sagens store Vanskeligheder, hvilke bevægede ham til at gjöre Hertugen et andet Forslag, nemlig först at tilveiebringe Enighed imellem de mere fredelige Lande Pfalz, Wyrtemberg og Hessen, uden at bekymre sig om de stridbare sachsiske Theologer, hvis Trættekjerhed *Melanchthon* dagligen maatte udholde. Dette Raad virkede saa meget mere, da Hertugen kort Tid efter modtog af sin egen Theolog, *Johan Brenz*, en Betænkning af lignende Tendents. Thi ogsaa *Brenz* fraraadte det foreslaaede Kirkemöde, saavel af andre Grunde, som især fordi han befrygtede, at nye Stridigheder derved vilde opstaae iblandt de forsamlede Stridsmænd. Mange Controverser, skriver han, som endnu ligge skjulte iblandt Theologerne, ville först blive opdagede paa Synoden, og saavel de gamle som de nye Tvistigheder blive större. Hvilken af Churfyrsterne eller Fyrsterne vilde nu der være *Constantinus*, og hvilken af Theologerne *Lutherus*? Thi uden tvende saadanne Mænd er ingen Fred at

vente imellem saa trættekjære, disputeresyge og saa hidsige og unge Theologer, naar man först lader dem komme sammen. Og det er upaatvivleligen at befrygte, at Tvisten vilde blive större iblandt Theologerne, ja selv iblandt Fyrsterne vilde Gemytterne blive mere forbittrede, hvis en General-Synode blev tilveiebragt, og ingen *Constantin* eller *Luther* der indfandt sig. *Brenz* vidste ei at raade bedre end at enhver Fyrste gav Agt paa Kirkerne i sit Land, saa at der blev fredeligen lært og regjeret *). *Brenzes* Grunde bleve videre udförte i *Melanchthons* anden Betænkning. De gik alle ud paa at vise det Mislige i Sagen paa Grund af de ugunstige Tidsomstændigheder, og ingenlunde paa at nedsætte Ideens Værd, som *Melanchthon* vel erkjendte. Et Forslag kan i sig selv være ypperligt, skjöndt det ikke til enhver Tid lader sig udföre. Og *Melanchthon* meente, at det den Gang ei var muligt at tilveiebringe en sand General-Synode. Thi om adskillige protestantiske Rigsstænder, saasom Brandenborg, Preussen, Pommern, Anhalt, yttrede han, at de vist ikke vilde möde paa Synoden. Men endnu mindre lod det sig tænke, om endog Synoden kom istand, at en Forening af de stridige Meninger der kunde tilveiebringes, efterat saa mange nye Stridspuncter vare bragte i Bevægelse ved den nye Hertugelig-sachsiske Confutationsbog; thi saa vist som han selv aldrig vilde lade sig paanöde denne Bog (et slet Arbeide af Flacianerne), saa vist vilde dens Ophavsmænd aldrig give Slip derpaa. Men overhovedet syntes det ham ikke at

*) *S. Planck. l. cit.* 6 Band S. 209.

være stort mere end en platonisk Idee, naar man meente, at en fuldkommen Eensformighed i Læren kunde indföres overalt og overholdes ved Fyrsternes Aarvaagenhed. Thi hvo vilde indestaae for at Fyrsterne aldrig vilde forandre deres Mening, eller hvo var istand til at foreslaae en Læreform, med hvilken alle Partier vilde være tilfreds? Derimod indestod han for, at ogsaa uden en fuldkommen eenstemmig Læreform skulde Enighed og Rolighed ret godt lade sig haandthæve, naar kun Fyrsterne vilde forene sig om, med tilbörligt Alvor at undertrykke alle Theologernes unödvendige Disputationer. Men vilde og kunde Fyrsterne, vedbliver han, tilveiebringe et nyt, godt og samdrægtigt *corpus doctrinæ* (nemlig af symbolske Böger), da vilde han af Hjertet önske dem til Lykke dermed; kun bad han dem tilligemed de Lærde, derhos at betænke, at man burde foredrage Ungdommen og Almuen ikkun den rette sande Lære, som tjener til Opbyggelse og holde Maade med at disputere. De fornemste Universiteter, iblandt hvilke det Kjöbenhavnske nævnes, vare endnu enige i Læren; og til dem sluttede sig de anseligste Præster, om og nogle ulærde Skraalere som *Flacius* stiftede Uro; naar kun Fyrsterne og Lærerne bleve fast ved den Augsborgske Confession, da kunde man ogsaa bære over med hinanden i Middelting (Adiaphora). *)

Det skjönnes let, at Hovedgrunden, hvorfor *Melanchthon* var Synoderne mindre gunstig, laae deri, at han af dem befryg-tede nye symbolske Böger; men disse undgik den tydske Kirke

*) S. *Saligs* Hist. der Augsburgischen Conf. 3 Theil S. 512.

ikke, uagtet man opgav Ideen om almindelige Kirkemöder. Havde disse kunnet holdes af Deputerede med *Melanchthons* Aand, vilde de have været det ypperste Middel baade til at bevare Kirkefreden og til at befrie Samvittigheden for saadanne Lænker, som *formula concordiæ* paalagde de oplyste Lærere.

Hertug *Christopher* fulgte *Melanchthons* Vink om en Fyrsteforening til Stridighedernes Dæmpning ved en gjentagen höitidelig Bekjendelse til den Augsborgske Confession, og da hans Forslag fandt Bifald hos de övrige Fyrster, fik Tydskland istedenfor en General-Synode en protestantisk Congres, idet sammes fleste evangeliske Fyrster samledes i Naumburg 1561. Til denne saakaldte Naumburgske Fyrstedag havde Churfyrsten af Sachsen som Chef for *corpus evangelicorum* udstedt Indbydelsesbrevet, hvori angives som Gjenstande for Congressen: at man der kunde overlægge om man vilde lade möde ved det Concilium, som Paven havde for (her menes Fornyelsen af det Tridentinske, som fandt Sted to Aar efter), samt paa ny underskrive og besegle den Augsborgske Confession, der i Aaret 1530 var overgivet Keiser *Carl V.* saasom af alle de Fyrster, der dengang var tilstede, nu kun to vare i Live, men forresten skulde alle *condemnationes*, hvori det ene Partie bebreidede det andet indsnegne Vildfarelser og Secter, ganske udeblive" *). Man mærker strax paa dette Brevs fredsommelige Tone, at Churfyrsten den Gang stod under Philippisternes milde Indflydelse.

*) *Saligs* Historie III. pag. 665 — 666.

Ogsaa Danmarks Konge var af sin Svoger indbuden til denne Fyrstedag; men undskyldte sig i et Brev til Churfyrsten (af 3 Januar 1561), hvorhos han tillige lovede at han vilde blive uforanderligen ved den Augsborgske Confession; og samtykke alt hvad de maatte indgaae til den evangeliske Troes Sikkerhed og de reformeerte Landes Eendrægtighed *). Hvo som kjender Kong *Frederiks* Tænkemaade, veed, at det ei var Indifferentisme eller Uvillie som holdt ham tilbage; men deels var Veien ham for lang og Reisen midt om Vinteren besværlig, deels havde han hjemme mange vigtige Ting at bringe i Orden, især Delingen og Bestyrelsen af det for kort Tid siden erobrede Ditmarsken, Reformationens Indförelse paa Öen Ösel, Underhandlinger med Skotland om Örkenöernes Indlösning, og med England om Öresunds Told. Maaskee virkede ogsaa andre os ubekjendte Grunde. Imidlertid fortröd uden Tvivl vor unge ridderlige Konge sin Udeblivelse, da han erfarede hvilken herlig Aand der havde besjelet næsten alle de forsamlede Fyrster, og da han læste den skjönne Afsked, som de skriftligen opsatte efterat have i Korthed affærdiget de pavelige Gesandter, (hvilket ogsaa Kong *Frederik den Anden* gjorde), og omhyggeligen overveiet den Augsborgske Confessions Indhold og forskjellige Læsemaader. Langtfra at foreskrive de fraværende og ikke repræsenterede Stænder Love, agtede Congressen i den Grad enhver paagjældendes Stemmeret, at end ikke de indbudne, men udeblevne Stænder antoges uden videre at samtykke i de tagne

*) *Salig loco citato III, 668. Holbergs* Danmarks Historie, 2 Deel S. 426, Qvart-Udgave.

Beslutninger; men Congressen tilstillede dem sine samtlige Acter med Anmodning om, efter disses Gjennemlæsning, paa ny at underskrive den uforandrede Augsborgske Confession. Thi endskiöndt de forsamlede Fyrster erklærede *Confessionem Augustanam variatam* (efter Udgaverne af 1540 og 1542) for en i Sandhed forbedret Recension, eller i deres eget Sprog, for etwas statlicher und ausführlicher wiederholt, auch aus Grund heiliger Schrift erklärt und gemehrt, valgte de dog til Underskrift, for ikke at fornærme Keiseren, den oprindelige Recension af Confessionen. Ved denne Underskrift tilsigtede de et dobbelt Öiemeed: först at overtyde Keiseren og alle Catholiker om deres Hengivenhed til den Confession, hvortil Religionsfreden i Tydskland var knyttet, og for det andet at tilkjendegive de trættekjære Protestanter, at ingen nye Symboler behövedes, Men denne sidste Hensigt maatte naturligviis forbittre dem, som vilde have Calvinisterne og Philippisterne udelukte af Kirken, altsaa Flacianerne og de övrige Zeloter. Hine bevægede derfor ogsaa deres Velynder, Hertug *Johan Frederik* af Weimar, til at forlade Fyrstedagen og protestere imod dens Afsked — en Protestation, som, ubetydelig i sig selv, blev saare skadelig derved, at Zeloterne under dette Palladium fandt Beskyttelse, ligesom de tilforn havde fundet en Tilflugt paa samme Hertugs Höiskole i Jena. Herfra udskjöd de fremdeles giftige Pile imod alle de Fyrster og Theologer, som forsvarede christelig Lære- og Samvittighedsfrihed, men især imod *Melanchthons* Disciple, hvilke dog lode haant derom, saalænge de nöde Churfyrstens Bevaagenhed. Intet charakteriserer bedre de jenaiske Theologers hadefulde Sindelaug, end det Træk, at de benyttede selve Fredens Redskaber som Vaaben til at yppe

Krig. Ladende som de omsider vilde række de fredsommelige Theologer Haand til Forlig, fik de foranstaltet en Religionssamtale i Altenburg 1568, men benyttede Mödet alene til nye Fornærmelser. De vilde f. Ex. ikke hilse de agtværdige Mænd, med hvilke de skulde disputere. *Ex hoc uno discite omnes.*

Paa samme Tid, som det Altenburgske Colloquium holdtes under saa ugunstige Varsler, udkastedes den förste Plan til et andet, ligesaa uheldigt, Samdrægtighedsforsög. Ophavsmanden hertil vedkommer os saameget mere, da det var ham, der först anklagede de danske Theologer, og var Skyld i at Kongen afsatte vor Höiskoles ypperste Lærer, *Niels Hemmingsen.* Den Mand, vi sigte til, er den samme, som Kong *Henrik* i et Brev sagde om, at han spillede Pave i Tydskland, *Jacob Andreæ.* Denne Polemiker, först Præst og Superintendent, siden Professor Theologiæ og Kantzler ved Universitetet i Tübingen, hörte for Resten ikke til den Tids ulærde eller kjetterfiendske Zeloter. Han var tvertimod lærd, omgjængelig, beleven og af egen Erfaring fortrolig med de theologiske Anskuelsers Foranderlighed. Han skyede ei Omgang med andre Confessioners Bekjendere, og hadede Ingen, fordi de vare Calvinister eller Reformeerte. Han forbandt Begeistring med Besindighed, og med begge en sjelden Udholdenhed i at udföre sine Planer. Han skulde derfor, understöttet som han blev af Tydsklands anseligste Fyrster, have været aldeles skikket til at staae i Spidsen for det vigtige Concordieværk, naar ikke alle hans gode Egenskaber vare blevne overskyggede og deres gavnlige Indflydelse tilintetgjort ved een eneste Charakteerfeil, nemlig hans Ærgjerrighed og den deraf flydende Herskesyge. Han

kunde elske Tyrker og Hedninger, med hvilke han ei stödte sammen; men han var ei istand til at fordrage den frommeste Christen eller den ærværdigste Theolog, naar denne sagde ham imod og forkastede hans Fredsplaner. Men Modsigelser maatte han finde, især hos Theologer af *Melanchthons* og *Calvins* Skoler, efterdi han gjorde Ubiqvitetslæren til en Hovedartikel i det lutherske Lærebegreb, hvori den hidindtil ligesaa lidet var fundet som i det Nye Testament. *Andreæ* selv havde for faa Aar siden ivret imod denne Nyhed, hvilket sees af et Brev fra ham til *Poul Eber* i Wittenberg af 17 Juli 1558, hvori han er meget misfornöiet med de Theologer, som ved Ubiqvitetslæren vilde omstöde den Frankfurtske Reces*); men da Hertug *Christopher* af Würtemberg opfordrede alle sine Theologer til at underskrive den nye Würtembergske Confession — den förste, hvori Ubiqviteten blev optagen — saa föiede *Andreæ* sig villigen derefter. Anderledes *Melanchthon*, til hvem saavelsom til Churfyrst *August* Confessionen blev sendt af Hertug *Christopher*. Han svarede Hertugen kort og godt, at Ubiqvitetslæren stred imod den gamle rene Kirke, og tilböd sig at bevise det, skjöndt han ei gjerne disputerede om Ubiqviteten, fordi mange vanhellige Ting derved forstyrrede Gemyttet i sand Tænkning**). Saa reen og höi en Fölelse for det Hellige i Nad

---

*) *Hospinian* har meddeelt dette Brev i Hist. *sacra* P. II f. 255.

**) *Melanchthon* skriver i et Brev til *Georg Cracau* A. 1560 om dette Andragende: *Illustrissimo Principi respondi breviter. Ne quid novi moliri videar, affirmo, me prorsus retinere formam verborum ante multos annos editam in examine ordinandorum, quod in multis gentibus legitur. Papisticos vero et Methonæos et Abbatum Wirtebergicorum et*

verens Mysterium havde den Mand, som blinde Ivrere anklagede for at vanhellige Sacramentet.

Efter *Melanchthons* Död fremtraadte *Andreæ* som varm Talsmand for det nye Philosophem, og sögte, fra Aar 1569 af, tillige ved mundtlig Overtalelse at vinde Fyrster og Statsministre, Professorer og Præster for samme Læreform. I denne Hensigt besögte han ogsaa i nysnævnte Aar vort Fædreneland, hvor han fandt den fuldkomneste Enighed mellem alle Lærere og Menigheder; men tillige fast Vedhængen ved det bibelske Lærebegreb og Ulyst hos Theologerne til at foröge dette med en vilkaarlig menneskelig Tilsætning. *Niels Hemmingsen* havde i 25 Aar dannet en Slægt af fortræffelige Geistlige, for hvilke Bibelen gialdt over alle Böger; men som dernæst agtede *Melanchthons* Skrifter saare höit. Denne Stemning mishagede *Andreæ*; og dette er et sikkert Beviis paa, at ikke Kirkens Bedste, men hans egen Ære laae ham meest paa Hjerte. For at faae Sag med de danske Theologer udbeder han sig i et Brev (dateret Colding d. 13 Nov. 1569) *Hemmingsens* Mening om *Johan Brentz's* Lære betræffende *Ckristi* Legems Allestedsnærværelse, samt hans egen Troesbekjendelse om Nadveren. Vor Landsmand, aaben og oprigtig, meddeelte ham denne, overeensstemmende med den Augsborgske Confes-

---

Westphali, Sarcerii et similium articulos in hac causa manifeste pugnare cum vetere puriore ecclesia, meque offero ad declarationem. Profecto invitus περι πανταχοῦ disputo, qvia multa βέβηλα turbant mentes in vera cognitatione. Vid. Melanchthonis Consilia Latin. pag. 387.

sion, men uden at indlade sig paa Ubiqviteten. Allerede hans Taushed var mistænkelig, og *Andreæ*, der betragtede Enhver som Fiende, der ikke underskrev hans Formular, besluttede uden Tvivl allerede hans Undergang, naar han först fik omstemt Churfyrsten af Sachsen og Kong *Frederik* den Anden, thi begge disse Fyrster agtede endnu *Hemmingsen* og *Melanchthons* övrige Discipler meget höit; og de vilde uden Tvivl for bestandig have bevaret denne Gunst, dersom de sachsiske Philippister havde iagttaget samme Forsigtighed og Maadehold som de danske. Men deri feilede meget. Hine, stolende paa Churfyrstens indskrænkede Blik, understöttede aabenbart Calvinismen; disse fulgte aldeles *Melanchthons* vise Fremgangsmaade, som ovenfor er beskreven. Kong *Frederik* kunde derfor aldeles ikke besvære sig over sine Theologer, imedens hans Svoger med Rette kunde klage over at være fört bag Lyset af sine. Alligevel hengik mange Aar, inden han kom til denne Kundskab. Selv da Hertug *Julius* af Brunsvig 1570 sögte at aabne Churfyrstens Öine, vilde det ei lykkes ham at hæve Fortryllelsen. *August* vedblev at ansee sine Raadgivere ei alene for retskafne Mænd, som de rigtig nok vare, men ogsaa for stræng orthodoxe Lutheranere. Omsider gik disse saa vidt, at Churfyrsten maatte troe de gjentagne Angivelser, der indlöb fra Brunsvig, Würtemberg og flere Steder om Cryptocalvinismens Udbredelse i hans Land. Jo længere hans Fortryllelse havde varet, desto frygteligere blev hans Harme og Hævn over de Mænd, som han nu kaldte sine Forförere. Han, som satte sin Stolthed i at være den rette Lutherdoms nidkjere Forsvarer, meente at bevise Maadehold ved at dömme sine forrige Raadgivere ikkun

til Fængsel eller Landsforviisning. Den giftige Ögleslægt, som han altfor længe havde næret i sin Barm, havde, saa meente dengang Mange, vel fortjent at overgives til Döden. Ministeren *Georg Cracau* hensmægtede i et haardt Fængsel; Hofpræsten *Schütz* slap med et mildere Fangenskab; Hoflægen *Caspar Peucer*, en Svigersön af *Melanchthon*, maatte bære al den Forfölgelse, som deels hans egen Bröde, deels hans Svigerfaders Navn i Zeloternes Öine syntes at fortjene. Dog blev han efter en halv Snees Aars utrolige Lidelser*) frigiven i Anledning af Churfyrstens andet Ægteskab. Man kan forestille sig hvilke Samvittighedsnag Churfyrsten maa have fölet, inden han, en retsindig og godmodig Fyrste, kunde beqvemme sig til at handle saaledes med Mænd, som han havde elsket saa höit, og hvis Lærdom Sæder og Fromhed han endnu neppe kunde andet end agte. At *Andreæ* triumpherede ved Philippisternes Fald, vil man af hans Herskesyge formode; alligevel kunde han neppe tilskrive *sine* Forestillinger denne sörgelige Seier. Den blev fornemmelig tilfægtet ved Churfyrstindens Overtalelser og Hertug *Christopher* af Würtembergs store Anseelse. Uden denne Landsherres Hjelp vilde *Andreæ* med al sin Snildhed ei formaaet at indföre den Brentziske Ubiqvitetslære i Sachsen og saa mange andre tydske Lande. Men *Christophers* hædrede Navn gav *Brentzes* Sophismer og *Andreæs* Overtalelser Vægt. Denne Fyrste var som Barn og Yngling bleven opdragen i Modgangs

*) De ere beskrevne i *Peuceri Historia carcerum et liberationis divinæ*. *Tiguri* 1605. 8.

Skole til grundig Videnskabelighed, sand Fromhed og sjelden Charakteerfasthed. Som Regent grundlagde han mange herlige Indretninger, som end gjöre det lidet Würtemberg til et misundelsesværdigt Land. Hans Dyder og Fortjenester bleve almindeligen erkjendte, endnu medens han levede; og *August*, der hverken havde hans Indsigter eller Erfaring, maa for en Deel undskyldes, hvis han altfor meget veeg for en saadan Regents Indflydelse.

Dette Feilgreb af den oplyste Hertug *Christopher* maae vi forklare af hans store Agtelse for *Brentz*, som havde taget saa virksom en Andeel i den würtembergske Kirkes Reformation, og som havde med den crasseste Conseqvents bearbeidet den af Luther löselig henkastede Ubiqvitetslære. *Christopher* var desuden, som næsten alle den Tids Fyrster, noget intolerant, og havde f. Ex. forjaget alle Zwinglianer ud af sit Land. Da nu denne berömte Fyrste i Forening med *Julius* af Brunsvig kraftigen understöttede *Andreæ*, saa skred denne rask frem mod det Maal, der under et falsk Skin svævede ham yndigen for Öinene, men hvis rette Navn Kong *Henrik IV* har truffet; thi han vilde i Gierningen være den lutherske Kirkes Pave, og begyndte sit Pavedömme med at bandlyse alle *Calvins* og *Melanchthons* Disciple.

Saasnart Churfyrsten af Sachsen var bleven vundet for dette Concordieværk, som *Andreæ* kaldte det, havde han intet indstændigere Önske end at drage sin Svoger, Danmarks *Frederik*, over til det samme Partie. Sandsynligviis tilskrev han strax efter *Andreæs* Begjering vor Konge; thi allerede i A. 1574 lod Kongen udgaae strænge Befalinger til Universitetet

alle Bisper, Præster og andre Lærde: "at de ikke letfærdigen eller löseligen skulde om saadanne Guds hemmelige og höiværdige Sager (d. e. Nadverens Sacrament) lære, prædike, skrive eller disputere, men simpelt blive hos Guds eget hellige rene og uryggelige Ord *)." Det samme indskjærpede Kongen *Hemmingsen* mundtlig. Dog blev det ikke længe derved. I det fölgende Aar (4 Juni 1575) ankom Churfyrstens formelige Anklage til Kjöbenhavn; og strax næste Dag om Morgenen Kl. 5 lod Kongen opkalde alle Universitetets Professorer og hele Kjöbenhavns Geistlighed paa Slottet og lod dem ved Rigets Hofmester *Peder Oxe*, i Canzleren *Niels Kaas's* og Rigsraad *Jörgen Rosenkrands's* Nærværelse, foreholde at blive eenfoldigen ved den Augsborgske Confession, hvilken navnligen *Niels Hemmingsen* beskyldtes for at have overtraadt i en af ham udgiven Bog (Syntagma). Det blev tillige sagt, at de i Sachsen anholdte Philippister havde beraabt sig paa, at de lærte overeenstemmende med Danmarks Theologer, og det blev befalet *Hemmingsen* at tilbagekalde den Artikel i Syntagma, som handlede om den hellige Nadvere. Han svarede frimodigen, at Kongen havde eengang tilgivet ham denne Artikel; at han ingen Forbindelse havde havt med de sachiske Theologer siden *Melanchthons* Tid; at han havde lært og skrevet efter sin Samvittighed og Bibelens Medhold; at han dog gjerne vilde ud-

*) See *Frederik IIdens* Krönike ved *Resen* S. 275, jævnför Historisk Calender, anden Aargang S. 343 fg. hvor disse Begivenheder ere udförligen skildrede i *N. Hemmingsens* Levnet. Det vigtigste har jeg her maattet gjentage for Sammenhængen.

slette den anstödelige Artikel, men kunde intet andet indsætte i dens Sted; forresten gav han de gode Herrer at betænke, om det var billigt, at danske Theologer, der næst Gud og deres Samvittighed alene havde Kongen at staae til Ansvar, skulde "blafre for ethvert Veir" der blæste fra Tydskland, og underskrive hvad fremmede og urolige Hoveder vilde optænke og angive. "Min Bog, saaledes endte han, haver ingen Oprör foraarsaget endnu; men jeg takker Gud og Kongl. Majestæt, at her er Enighed udi Kirker og Skoler, og den ene lærer som den anden." Efterat Biskoppen *Poul Madsen* havde bevidnet det samme, bad *Peder Oxe* dem at være tröstige; og de erfarede snart med Glæde, at Udfaldet af denne Conferenz var det billige Kongebud, at de maatte forpligte sig til under deres Haand og Seigl intet at skrive eller lære anderledes end der findes udi den Augsborgske Confession angivet. Det var uden Tvivl de to oplyste Ministre, *Peder Oxe* og *Niels Kaas*, som dengang frelste *Hemmingsen* fra Beskjæmmelse. De vare begge lærde Mænd, og *Niels Kaas* desuden *Hemmingsens* Discipel, fra sit 14de Aar af opdraget i hans Huus samt af ham anbefalet *Melanchthon*. Det var uden Tvivl ogsaa af denne Grund, at den fiintfölende Mand havde frabedet sig ved denne Leilighed at före Ordet, hvilket ellers tilkom ham som Canzler.

Men, hvo som kjendte Anklagernes Hensigt, kunde forudsee, at de ei vilde være tilfreds med denne Dom. Der var intet, som *Andreæ* mindre vilde, end at man eenfoldigen skulde blive ved den Augsborgske Confession. Han vilde netop have den föröget ved nye Bestemmelser og navnlig ved Ubiqvitetslæren, saaledes som han ved denne Tid udviklede den i

sin længe paatænkte symbolske Bog. Til denne vidste han at *Hemmingsen* aldrig vilde give sit Samtykke; derfor maatte han styrtes. Til den Ende skrev Churfyrsten, sikkert efter hans Indgivelse til Kongen, at *Hemmingius* burde tilholdes *offentligen* at tilbagekalde sin Mening, eftersom hans Bog (Syntagma) var udkommen i Trykken og havde gjort offentlig Forargelse. Skjöndt nu dette sidste var aldeles usandt, vidste man dog at vække Kongens Vrede imod en Mand, som han i 30 Aar havde agtet og elsket og som ved Thronens Fod havde saa formaaende Talsmænd som *N. Kaas* og *P. Oxe. Andreæ*, som kjendte Kongen personligen og var en fiin Iagttager af de menneskelige Characterer, havde sikkert lagt Mærke til, at Kong *Frederik* ligesom hans Svoger satte en Ære i at kaldes en orthodox Fyrste, og dernæst, at Kongens Ærekjærhed, naar den blev pirret, kunde henrive ham i Fölelsens Hæftighed til raske Beslutninger. Han lod derfor Churfyrsten foreholde Kongen, hvilken Skam det var for ham og den danske Kirke at taale en Lærer, der havde saa tydeligen lagt sit Kjetterie for Dagen; og fortalte, hvilke ugunstige (uden Tvivl af Concordieforfatterne opdigtede) Rygter der gik i Tydskland om de danske Theologers Frafald fra den rene Lære. Kongen, som ei selv var lærd nok til at bedömme den omstridte Sag, og som denne Gang ei raadspurgte sine lærde Ministre eller Theologer, befalede *Hemmingsen* kort og godt at revocere og tillige lægge tydeligen for Dagen, hvad han troede om *Christi* Legems Nærværelse i Nadveren. Det var om Foraaret 1576, at det blev paalagt Consistorium at iværksætte Kongens Befaling, og paasee, at *Hemmingsens* Gjenkaldelse kunde tilfredsstille Kongen og retfærdiggjöre Universite-

tet i de tydske Lutheraners Öine. *Hemmingsen*, som vidste at det sidste ei kunde skee, uden at han maatte gjöre Brud paa sin Overbeviisning og fordömme *Calvins* Forklaringsmaade, vægrede sig længe derved. I de förste Möder indfandt han sig slet ikke; i andre vedblev han endnu at gjöre Modstand og tænke paa Resignation af sine Embeder; og da han omsider beqvemmede sig til at nedskrive sin Troesbekjendelse, var den affattet i saa bibelske og almindelige Udtryk, fölgelig saa fri for al Ubiqvitet, at hans Colleger strax indsaae og foreholdt ham, at den ei vilde tilfredsstille Sachserne, fölgelig heller ikke Kongen. Biskoppen, *Hemmingsens* gamle Ven, og de övrige Professorer, som hartad Alle vare hans Disciple og Tilhængere, forestillede ham saa eftertrykkeligen den Straf, han ved Modsættelse vilde paadrage sig selv (Kongen havde forrige Gang truet med Straf paa *Liv og Blod*) og den Fare, for hvilken han udsatte Universitetet, at han endelig underskrev en latinsk Troesbekjendelse, hvori han forkastede *Calvins* Theorie og tilstod, at *Christi* Legeme og Blod i Nadveren tildeles sandeligen og *realiter* saavel de Uværdige som de Værdige m. m. og gjenkaldte hvad han anderledes havde skrevet i sit Syntagma. *Hemmingsen* havde ved denne Bekjendelse vel undgaaet Kongens Unaade og Straf; men derimod paadraget sig Samvittighedsnag, som han dog sögte at lindre ved mundtligen i Consistorium at tilföie en Commentar over sin Palinodie, hvorved denne bragtes i lidt mere Samklang med hans Overbeviisning.

Hvad enten nu Kongen har hört tale om denne *Hemmingsens* formildende Fortolkning (som endnu læses i Consistoriets Acter) eller hans Svoger har tilmeldt ham, at *Hemming-*

sens Ydmygelse ei var fuldkommen, saalænge hans Gjenkaldelse ei var kommen til hver Mands Kundskab (ihvorvel den formeentlige Forargelse kun var given paa Latin), nok det blev ham befalet i samme Aar, for *den gemene Mand* at gjöre sin Bekjendelse korteligen og eenfoldeligen *paa Dansk*, hvilket han og gjorde, dog i mindre bestemte Udtryk, ligesom da ei heller det danske Sprog kunde udtrykke de fine skolastiske Bestemmelser, hvortil det latinske er saa skikket.

Hemmingsen nöd nu en kort Tid den dyrt tilkjöbte Ro, og Kongen gav ham atter Beviser paa sin Naade. Iblandt andet befalede han Præsterne i Danmark og Norge at anskaffe sig *Hemmingsens* Latinske Postil, som den bedste, de kunde benytte sig af til Udarbeidelsen af deres Prædikener.

Omtrent paa samme Tid besögte *Frederik den Anden* sin Svoger i Sachsen, hvor han maa have viist megen Ulyst til at indföre den symbolske Bog, *Formula Concordiæ*, siden *Andreæ* ei vovede at tilstille Kongen eller de danske Theologer Udkastet dertil, saaledes som ellers skedte. Men den ugunstige Modtagelse Bogen fandt i vore Hertugdömmer saavel hos Kongens Farbrödre, *Hans den Ældre* og *Adolph*, som hans Broder, Hertug *Hans den Yngre*, maatte rigtig nok give selv en *Andreæ* Frygt for cimbrisk Standhaftighed. Han havde derfor kun lidet Haab om at see sin würtembergske Theorie indfört i vort Fædreneland; de störste Theologer vare ham imod; nemlig i Hertugdömmene General-Superintendenten, *Paul v. Eitzen*, og i Danmark *Hemmingius*. Begge vare ham en Torn i Öiet; begge sögte han at gjöre forhadte som Sacramentarier; men *v. Eitzen* kunde lade haant om hans Bagvaskelse,

da han besad Hertug *Adolphs* urokkelige Venskab, imedens *Hemmingsens* Stilling var mere slibrig, ogsaa af den Grund, at han var Philipist, hvilket *v. Eitzen*, som *Planck* i sit bekjendte Værk har viist, ikke kan ansees for, skjöndt han var *Andreæs* kraftigste Modstander.

Det uheldige Tidspunkt nærmede sig, da Concordieformelen skulde erholde Lovskraft for saa mange tydske Menigheder. De reformeerte Fyrsters og Kirkers Forsög paa at forhindre dette vare mislykkede. *Andreæs* Ord gjalt mere hos Churfyrst *August* end Dronning *Elisabeths*, Pfalsgrev *Johan Casimirs* og alle calvinske Potentaters tilsammen. Kong *Frederik* havde viist sig temmelig kold, da Dronning *Elisabeth* overdrog ham det hæderlige Hverv at bevare Kirkefreden. Alt dette lod *Andreæ* haabe, endnu at see den danske og norske Kirke underlagt sit symbolske Scepter, og tillige at opnaae den fuldstændigste Triumph over *Hemmingius*. Det sidste lykkedes ham, men det förste ikke. At Kong *Frederik* havde anbefalet *Hemmingsens* Postil, gik ham nær til Sjælen, og han opdagede snart deri farlige Kjetterier; men da disse vare ældre end *Hemmingsens* Revocation, gik det ikke an, paa Grund af disse at faae ham afsat. Derfor indbildte han Churfyrsten, at *Hemmingsen* vedblev i sine *Forelæsninger* at udbrede den calvinske Lære; og Churfyrsten meldte ufortövet sin Svoger, over hvem han nu i fire Aar havde udövet et aandeligt Formynderskab, at han ei længere burde tillade en saa mistænkt Mand at lære offentlig. Churfyrsten var med Vished underrettet om (nemlig af *Andreæ*), at han endnu som för bifaldt den calvinske Mening om det höiværdige Sakramente, nægtede *præsenti-*

am corporis et sanguinis Christi substantialem i det velsignede Bröd og Viin, og at han, ei agtende sin Revocation, vedblev at bruge sine gamle Phraser og Sætninger i sine Lectioner. Da ikke desto mindre denne Lærer endnu holdtes paa Universitetet med Læsning og Disputering udi sin fulde Agt og Myndighed, saa var Hans Majestæt og det ganske Rige udi stor Mistanke hos de tydske Herrer, at Hans Majestæt skulde saadan en Mening og med Tiden befordre og indföre udi sine Kirker *)."

Dette Brev gjorde den tilsigtede Virkning. Vor fromme Konge besluttede rask at give de tydske Herrer et uforkasteligt Beviis paa, hvor ugrundet deres Mistanke var, i det han uden videre Undersögelse, blot paa sin Svogers Ord (som siden blev befundet at være ugrundet) afsatte *Niels Hemmingsen* fra hans dobbelte Embede som Professor og Præst, og anviste ham Roeskilde til sit Opholdsted.

Inden *Andreæ* nedkaldte denne Bandstraale over Danmarks *Melanchthon*, havde han selv været truet af et farligt Uveir, hvis Udbrud det dog lykkedes ham at afværge. Jeg sigter til de Reformeertes store Coalition imod hans Værk, hvilken jeg ovenfor hentydede paa, og nu korteligen maa beskrive. Concordieforhandlingerne bleve drevne altfor kraftigen og aabenbart, til at deres Tendents kunde skjules for Calvinisterne. Disse vidste meget vel, at det var *deres* Bortfjernelse og Fordömmelse, hvortil den nye symbolske Bog sigtede. Vel var der iblandt Tydsklands Fyrster endnu kun een, som offentlig be-

*) *Resens* Krönike S. 318.

kjendte sig til Calvinismen; men denne ene var en Mand af kraftfuld og foretagende Characteer, Pfalzgreven *Johan Casimir*. Skjöndt Svigersön af Churfyrst *August*, deelte han dog ikke dennes Beundring for *Andreæ*, hvem han tvertimod ansaae for en ærgjerrig Fredsforstyrrer, og hvis Planer han sögte at underminere. Til den Ende underhandlede han, især i Sommeren 1577, deels ved Gesandter deels ved Breve, med de udenlandske Reformeerte om at afværge den Fare og Forhaanelse, som tiltænktes denne Kirke af de lutherske Fyrster i Tydskland. For at udfinde Midlerne til denne Fares Afværgelse foreslog han sine Troesforvandte at holde et stort Möde, hvortil han indböd Deputerede fra England, Frankrig, Holland, Polen, Ungern, Böhmen og Sweiz. Mödet holdtes i Frankfurt am Main om Efteraaret 1577. Der mödte Deputerede fra alle de nævnte Lande, undtagen fra Böhmen og Sweiz; men Böhmerne tilskreve Pfalzgreven, at de vilde tiltræde alt hvad de Reformeerte paa Mödet fandt tjenligt at fastsætte til Fred og deres Kirkes Vedligeholdelse, og om Sweizernes Hengivenhed kunde man ikke tvivle. Pfalzgrevens Geheimeraad *Wenceslaus Zuleger*, aabnede Forsamlingen med en djærv latinsk Tale. "Hans Herre — sagde han — havde bragt i Erfaring, at nogle ærgjerrige Mennesker, der vare Fiender af Kirkefreden, smeddede paa en ny symbolsk Bog, hvori man, tvertimod den Augsborgske Confessions Mening, og alligevel under dens Navn og Slör, vilde paatrænge de tydske Menigheder det uhyre Dogma om Ubiqviteten, samt tilbetle sig Underskrifter fra Land til Land, fra Bye til Bye! Hensigten dermed var alene den, at alle de Menigheder, som ikke vilde underskrive denne nye symbolske Bog, skulde

erklæres for skyldige i Kjetterie, udelukkes fra Religjonsfreden og ikke taales i Riget. Hvorudover de Reformeerte nu maatte tænke paa Midler, hvorved hiin uretfærdige Fordömmelse af saa mange blomstrende Menigheder, der ikke engang vare hörte, kunde forekommes og afværges. *)"

Forsamlingen besluttede, at det engelske Hofs tvende Deputerede (af hvilke den ene, *Robert Bel*, desuden var af Dronningen udtrykkeligen accrediteret til de protestantiske Fyrster) skulde, ledsagede af en Deputeret fra Conventet, besöge de tre protestantiske Churfyrster samt de fornemste övrige Fyrster; hos enhver især protestere imod den calvinske Læres besluttede Fordömmelse i Concordieformelen, og derimod andrage paa at der sammenkaldtes en almindelig evangelisk Synode, paa hvilken alle stridige Artikler maatte undersöges og afgjöres efter Guds Ord. Til Conventets Agent udvalgtes den berömte hollandske Jurist *Poul Knibbe*, som overleverede de lutherske Fyrster en baade beskeden og kraftfuld Forestilling imod det uheldsvangre Værk, som var i Födselen. Med endnu stærkere Farver skildrede den engelske Gesandt de ulykkelige Fölger af et Foretagende, som sigtede til at gjöre Bruddet imellem de evangeliske Kirker ulægeligt, og det paa en Tid da de truedes med nye Angreb af deres fælleds Fiender Papisterne. Man kunde ei modstaae den Tanke, at Jesuiterne maatte have en Finger med i Spillet, efterdi der ei kunde tænkes noget önskeligere for Catholikernes Interesse end det Schisma, som vilde blive

*) See *Struves* Pfalziske Kirchengeschichte pag. 362.

en uundgaaelig Fölge af Concordieformelen. Ogsaa her vistes Uretfærdigheden af at fordömme de Reformeerte uhörte, og til Slutningen frabad man sig den Skam, som ved Calvinismens formelige Fordömmelse vilde falde tilbage paa den engelske Kirke og den engelske Nation *).

For at forstærke Indtrykket af disse Grunde, henvendte Dronning *Elisabeth* sig tillige til vor Konge, som hun vidste formaaede meget hos Churfyrst *August*, og om hvis Billighed hun synes at have havt gunstige Tanker. Det gjör hende megen Ære, at hun tilsidesatte for en Tid sine private Tvistigheder for at stemme Kongen til Gunst for sine Troesforvandte. Der förtes nemlig just i det Aar nogle Handelsstridigheder mellem Danmark og England, da de Danske besværede sig over at Englænderne fiskede paa Islands Kyster og udvidede deres Seilads uden om Nordcap til Rusland. Fra den 10 August 1577 havde de Danske Commissarier *Jörgen Rosenkrands*, *Henrik Rantzau*, *Jacob Ulfeld* og Dr. *Joachim Hinche* underhandlet derom i Hamburg med de engelske Commissarier **). Hertil sigter Begyndelsen af Dronningens Brev, hvilket lyder saaledes i en tro Oversættelse ***).

---

*) *Vid. Capita Propositionis Legati Anglici ad Principes Evangelicos Germaniæ.* *Sattlers* Würtembergische Geschichte. 5 B. Bilag No. IX pag. 19. og i *Hospiniani Historia Cap. XVII pag.* 147 under Titel: *Oratio Legati Anglici ad Electores et Principes Augustanæ Confessionis.*

**) See *Resens* Krönike S. 311.

***) Den latinske Original er (meget skjödeslöst) trykt i Pontoppidans Annales *Eccl. Dan. Tom. III pag.* 472 — 474. Saavidt vides, har Brevet ikke för været oversat paa dansk, hvorfor det meddeles her *in extenso.*

Durchlauchtigste Fyrste, höitelskede Broder og Fætter!

Det er nogle Dage siden at Vi have begyndt ved vore Deputerede og Commissarier at underhandle med Eders Deputerede om de Ting, som ansees for at være og virkeligen ere Eder og Os alene vedkommende. Dog kunne vi ingenlunde være saa opmærksomme paa vort private Bedste — og Vi love Os det samme af Eders Durchlauchtighed*), — at Vi ei skulde tænke paa det almindelige Bedste, som angaaer hele Guds Folk. Hvilket gjör, at jeg ganske tilsidesætter al Tanke paa vore private Sager, og anraaber Eders Durchlauchtigheds Trofasthed og Tjeneste, ja opfordrer hele Eders Anstrængelse og gudelige Pligtfölelse i den allervigtigste Sag, som ligemeget er Eders og Vores, eller rettere sagt, *Guds* og *Christi*. Det er blevet Os forebragt, at der iblandt Tydsklands höie Fyrster, vore gode Fættere og Venner, pönses paa nogle forunderlige Planer om at forvirre den christelige Religions og de Christnes Tilstand og at udslynge nogle nye Bandstraaler, hvormed de ville fordömme Os og alle Vores uhörte og uden at vi ere kaldte til at kjende eller undersöge denne Sag.

Paaskudet hertil er den Augsborgske Confession, som vel vore*) Menigheder ikke i eet og alt hylde, men dog

*) Foran S. Va (*i. e. Serenitate vestra*) maa hos Pontoppidan være udeladt ved Trykfeil Præpositionen *de*.

**) d. e. den engelske Kirke, hvis symbolske Bog er de 39 Artikler, hvori den lutherske Lære om den h. Nadvere vel ikke er optagen, men dog heller ikke fordömt.

heller ikke saa strængeligen forkaste, at vi formedelst en ubetydelig Meningsforskjellighed i et eller andet Stykke skulde ville eller taale, at enten Confessionen selv blev ganske omstödt, eller *Christi* Menighed sönderslidt. Vi ere alle Mennesker og feile i mange Stykker, hvorfor det er mere at önske end haabe, at vi stedse skulde kunne være enige i Alt. Men hvad menneskelig Dömmekraft og Forstand ikke formaaer i en saadan Sag, det bör christelig Fromhed og Kjerlighed udrette. Vi bör nemlig lægge Vind paa indbyrdes Fred, om vi endog i nogle faa Ting drages hen til forskjellige Meninger. Men det christne Navns fælleds Fiende, som af *Christi* Kirke vil have udryddet saavel den Augsborgske Bekjendelse som alle de övrige Christnes, der fornægte Pavens Tyrannie, ham er det, som med sin List og Gift driver og paaskynder dette Værk. Vor Forening og Samdrægtighed i *Christo* til at forkaste Roms Kjetterie og Latiens Afgudsdyrkelse er det, som længe har været og endnu er til Hinder for Papisternes Herredömme. Vor opgaaende Sol, som dyrkes af mange, gjör, at deres den nedgaaende tilbedes af færre end tilforn. Sit eneste Haab om Frelse sætter den romerske Antichrist til vor Splidagtighed. Er han istand til at bringe os i Strid indbyrdes, da vil han bane sig en aaben Vei til at opreise sin Afgud.

Denne hans for os saa fordærvelige og ödelæggende Plan bliver altfor meget, ak altfor meget befordret ved den af de tydske Fyrster, vore Fættere, berammede Sammenkomst og ved de sammenskrevne, ja saa godt som beseig-

lede symbolske Böger, ved hvilke de agte at gjöre alle andre Bekjendere af den sande christelige Religion, som ikke i alt stemme overeens med dem, forhadte over hele Verden, og at udelukke dem af Christenheden; men hvorved de i Sandhed ville ödelægge og skade dem selv og deres, samt *Christi* rensede Kirke og Evangeliets Udbredelse tilligemed Os og Vores. Saavel til at fremme som til at forhindre dette Foretagende formaaer Sachsens Durchl. Churfyrste allermeest; og jeg mener, at Eders Durchlauchtighed atter formaaer saare meget hos ham.

At nu Eders Villie her maa være ligesaa stor som Eders Evne, det er Vor indstændige Bön. Eders Höihed skal derved opfylde en christelig Fyrstes christeligste Pligt, forsvare Guds Kirke og Evangelium, frelse mange Myriaders Liv fra Undergang og manges Blod fra Udgydelse. Vi skulle da have Eders Höihed at takke for Freden i den christne Verden; ja det tydske Rige selv skal erkjende Eder for sin Fader og Befrier. Hvad vi til den Ende bede Eder indstændig om, er at Eders Durchl. vil sende Eders Gesandtere, fredsommelige og kloge Mænd, til Churfyrsten af Sachsen, og lade dem i Eders Navn bede og bönfalde ham om, at han ophæver det berammede Möde, forhindrer den udarbeidede Bogs Beseigling, og udsætter sine saa fiendtlige Anslag, især i disse fiendtlige Tider, til en gunstigere og beleiligere Tid; at han baade selv lægger Vind paa Fred, og med sin store Anseelse raader andre at lægge Vind derpaa. Thi man maa befrygte, at den Fred, som er sluttet af de Franske og som er mæglet af Österrigerne med Nederlæn-

derne, vil blive en Planteskole til en sörgeligere og grueligere Krig imellem os christelige Fyrster, os som have forkastet de pavelige Vildfarelser og dyrke *Christum* i Sandhed efter hans Ord. For at forhindre dette giöre Vi alt, hvad der staaer i vor Magt; derfor have Vi ogsaa for nogen Tid siden sendt vore Gesandter til Tydsklands Fyrster, hvor de skulle drive paa det samme, som Vi bede Eder om. Men Vi forhindres næsten ved Tidens Korthed; thi den ovennævnte Sammenkomst er berammet til næste Maaned; men til hvilken Dag i Maaneden, vide Vi ikke. Derfor maae baade Vi og I ile, dersom Vi ville vise, hvormeget Vi kan og bör gjöre til *Christi* og *Guds* Ære for at bevare Kirkens Fred. Gud den almægtige tage Eders Durchlauchtighed i sin Varetægt!

Givet paa vort Slot Windsor d. 29de Octbr. 1577 efter *Christi* Byrd, i Vor Regjerings 19de.

Dette Brev vakte ei hos Kongen den Deeltagelse, som det synes os saa skikket til at fremkalde; dog har jeg Grund til den Formodning, at Kongen tog det nærmere til Eftertanke end *Pontoppidan* beretter, hos hvem det hedder (*l. cit. pag.* 474) "Ved dette Brev gjorde Kongen intet videre end at han oversendte Churfyrsten en Copie deraf, og henstillede Sagen alene til Hans Durchlauchtigheds Betænkning."

I det mindste viser Kong *Frederiks* nedenstaaende Brev til *Henrik IV.*, at han endnu tre Aar efter ei havde opgivet Dronning *Elisabeths* Forslag, og at han i Aaret 1579 havde gjort endog personligen, ved et Besög, nogle Skridt for at bevæge sin Svoger til at afværge Concordieformelens Beseigling og

Bekjendtgjörelse, samt at han havde besluttet endnu i Aaret 1580 at gjöre det sidste Forsög paa at bringe Churfyrsten (som da vilde besöge ham, men vendte tilbage paa Halvveien) til en roligere Overveielse af de Reformeertes Klager. Dette mærkværdige, hidtil ubekjendte, Brev lyder saaledes i den latinske Original og en dansk Oversættelse.

FRIDERICUS SECUNDUS
Dei Gratia
Daniæ, Norvegiæ, Vandalorum
Gothorumque Rex &c.
Serenissimo Principi
HENRICO,
Regi Navarrorum, Principi Bearniæ &c

SERENISSIME PRINCEPS, CONSANGVINEE, AMICE & FRATER carissime. Ex proximis SERENITATIS VESTRÆ literis, tam iis, qvas anno superiori 13ô mensis Junii, qvam his, quas nuper 10mo Martii Neraco in Ducatu suo Albrechtensi ad Nos dedit, summa cum animi voluptate intelleximus, qvanta cum mutuæ amicitiæ fiducia, ac qvam pio et Regio plane candore non

FREDERIK DEN ANDEN,
Konge til Danmark og Norge, de Venders og Gothers &c.
hilser den durchlauchtigste Fyrste, *Henrik*, Konge af Navarra
Fyrste af Bearn &c.
Durchlauchtigste Fyrste elskeligste Fætter, Ven og Broder!

Af Eders Durchlauchtigheds sidste Breve, saavel det af 13de Junii forrige Aar, som det, I nylig under 10de Martii har udstedet til Os i Nerac udi Eders Hertugdömme, have vi med den störste Glæde erfaret, hvorledes Eders Durchlauchtighed ei alene med stor Tillid til vort indbyrdes Venskab og med gudelig og kongelig Oprigtighed har meddeelt Os aabent og fortro-

tantum sententiam de dissentionibus reformatarum Ecclesiarum moderandis libere ac familiariter nobiscum contulerit, verum etiam operam et commendationem nostram apud Illustrissimum et optimum Principem, Affinem et Fratrem carissimum Dnum AUGUSTUM, Ducem Saxoniæ, Sacr. Rom. Imperii Archi-Marechallum et Electorem, gratam sibi esse testatus sit, qva propter ea in parte, ac in synodo inprimis in Germania promovenda, non tam suo qvam afflictarum Ecclesiarum nomine, ne inauditæ ac innocentes eæ condemnentur, obnixe petivit, ac pia cum contentione a Nobis postulavit, qvorum qvidem alterum, cum ad propriam Christianorum Regum necessitudinem, alterum vero ad communem Ecclesiæ et Reipublicæ Christianæ utilitatem referendum sit, ac utrumque certe ad gloriam Dei et puræ

ligt Eders Mening om at bilægge Stridighederne imellem de reformeerte Menigheder, men endog har bevidnet Os, hvor kjær vor Tjeneste og Anbefaling hos den höibaarne og ædle Fyrste, vor Svoger og Broder, *Hr. August*, Hertug af Sachsen, det hellige romerske Riges Erkemarskalk og Churfyrste, vilde være Eder. I hvilken Henseende, og i Særdeleshed med Hensyn til at befordre en Synode i Tydskland, Eders Durchlauchtighed indstændigen har bedet, og med from Nidkjærhed anholdt hos Os, ei saameget i Eders eget Navn som i de undertrykte Menigheders, at disse ikke uhörte og uskyldigen maatte vorde fordömte. Da nu den ene af disse Begjeringer vedkommer det særegne Forhold, hvori christelige Konger staae til hverandre, og den anden Christenhedens fælleds Bedste, men begge sigte

religionis conservationem pertineat, tantum abest ut SERENITATIS VESTRÆ in negotiis istis bene explicandis libertatem in aliam qvam optimam in partem accipiamus, ut ipsi pro candida et sincera consiliorum communicatione permagnas, sicuti par est, et agamus et habeamus gratias, ideoque SERENITATIS VESTRÆ contestationem de dignitatis ac potentiæ nostræ prærogativa ad summam potius ipsius humanitatem ac singularem erga nos benevolentiam, qvam ad rerum necessitatem aut præeminentiam nostram referimus; ad gloriam enim Dei et Christianorum Regum officium maxime pertinere existimamus, cum omnes, qvi rejecta idolomania papistica verum et pium ipsius verbum amplexi sumus, ipsum Conditorem et Conservatorem nostrum unicum, per Mediatorem ipsius Filium, Dnum no-

til Guds Ære og den rene Religions Vedligeholdelse, saa er det saa langt fra at vi skulde tage Eders Durchlauchtigheds Frihed i at udvikle disse Andrag ilde op, at vi meget mere, som billigt er, höiligen takke Eder for den uforbeholdne og oprigtige Meddelelse af Eders Raad, og fölgelig tilskrive Vi Eders Durchlauchtigheds Yttringer om Vor Værdighed og Vor Magts Fortrin snarere Eders store Artighed og særdeles Hengivenhed for Os, end Tingenes Nödvendighed eller nogen Vor Udmærkelse. Thi da alle vi, som have afkastet den papistiske Afgudsdyrkelse og hyldet Guds sande Ord, paakalde Ham vor Skaber og Opholder ved den eneste Midler, hans Sön vor Herre *Jesum Christum*, og seile tilsammen paa eet Skib, hvilket dog midt i sit gode Löb er temmelig omstödt og fortrængt saa-

strum Jesum Christum invocemus, ac in eadem simul navi versemur, quæ in bono navigationis cursu non minus ob gubernatorum dissidia, qvam Romani Pontificis ac exterarum Gentium Tyrannidem ingruentesque calamitates alias sat concussa est et afflicta, ut de mediis et rationibus idoneis, qvibus exulceratis istis horum temporum dissensionibus remedium adhiberi, et salutaris concordia inter pias Ecclesias constitui possit, consilia libere conferant ac inter se communicent. Qvam qvidem ad rem Ecclesiæ et Reipublicæ Christianæ perutilem et necessariam, si qvid pro nostra etiam parte operæ ac consilii conferre possumus, profitemur aperte, omnem quantumvis magnum laborem in eo suscipiendum nobis fore jucundissimum. Proinde cum tam SERENISSIMÆ ANGLIÆ REGINÆ CONSANGVINEÆ et SORORIS nostræ carissimæ, qvam SE-

vel formedelst Styrmændenes Uenighed som Pavens og fremmede Folkeslags Tyrannie og andre truende Elendigheder: saa ansee Vi det for noget, som vedkommer Guds Ære, og christelige Kongers Pligt, at disse frit meddele hinanden og overlægge med hverandre beqvemme Midler og Veie, hvorved der kan raades Bod paa disse Tiders hæftige Stridigheder, og en gavnlig Samdrægtighed indföres iblandt de gudfrygtige Menigheder. Og dersom Vi ved Vor Tjeneste og Vort Raad kunne bidrage noget til en for Christenheden saa nyttig og nödvendig Sag, da tilstaae vi reent ud, at enhver Möie, den være nok saa stor, som Vi paatage os for denne Sag, vil være Os saare behagelig. Da vi nu ansee den Mening, som baade Englands Durchlauchtigste Dronning, Vor höitelskede Frænke og Söster, og Eders Durchlauchtighed saa ofte har

RENITATIS VESTRÆ sententiam de Synodo omnium Ecclesiarum, qvæ reformatam religionem profitentur, in Germania instituenda, toties per litteras declaratam, ad rationem concordiæ tentandam accommodatam, nec ab ea alienam judicaverimus, ideo non tantum anno superiore, oblata ad eam rem occasione sat commoda, cum bene memorato carissimo AFFINE et FRATRE nostro carissimo, traditis ipsius Illti Literis istis SERENITATIS VESTRÆ sermonem iis de rebus libenter instituimus, verum etiam hoc anno, si, quod certo futurum sperabamus, ipsius Illtas huc in regnum et colloqvium nostrum venisset, iis in rebus proponendis nec conjunctissimi Principis officio, nec VESTRÆ SERENITATI eramus defuturi.

yttret i Breve, om at holde i Tydskland et Kirkemöde af alle de Menigheder, som bekjende den reformeerte *) Religion, for vel skikket til et Samdrægtighedsforsög, saa have Vi ikke alene i forrige Aar, da en beqvem Leilighed dertil blev os givet, talt frit om disse Ting med velbemeldte Vor höitelskede Svoger og Broder, idet Vi overleverede hans Durchlauchtighed Eders Höiheds Breve, men vi vilde ogsaa i dette Aar, dersom Hans Durchlauchtighed, som vi haabede, var kommen i Vort Rige paa et Besög, ved at foredrage ham disse Ting have opfyldt en nærbeslægtet Fyrstes Pligt, samt hvad Vi skylde Eders Höihed.

*) d. e. protestantiske.

Qvia vero ipsius Illtas, magnis ac inopinatis rationibus mota, consilium profectionis ultra dimidiam itineris partem feliciter ad nos susceptæ mutavit, ac propter gravia impedimenta tum ad communem Reipublicæ, tum ad privatam Illtis ipsius dignitatem pertinentia, in ditiones ac provincias suas redierit, ideo qvod ipsi, occasione tam exoptata destituti, ex voto SERENITATIS VESTRÆ coram facere non potuimus, vel per litteras nostras vel per Legatos Illtis ipsius, qvos brevi ad nos venturos speramus, tempore ad eam rem opportuno explicabimus.

Qva qvidem in familiari communicatione nostra e candido et sincero pectore profecta, si ad publicum Ecclesiæ et Reipublicæ commodum, apud Illm. ipsius vel anno superiore multum profecissemus, vel etiamnum aliqvid pro-

Men efterdi nu Hans Durchlauchtighed ved store og uventede Aarsager blev bevæget til at afbryde sin lykkeligen begyndte Reise, da han var kommen mere end Halvveien, og formedelst vigtige Hindringer, betræffende deels Statens Bedste deels hans egen Værdighed, vendte tilbage til sine Lande: saa have vi besluttet paa en beleilig Tid at udvikkle for Hans Durchlauchlighed enten i Breve eller ved hans Gesandter, som om kort Tid ventes til Os, det som vi, berövede hiin forönskede Leilighed, nu ikke, efter Eders Höiheds Önske, kunde gjöre mundtlig.

Men dersom Vi ved denne Vor fortrolige Meddelelse, der visselig kommer fra et oprigtigt Hjerte, enten i forrige Aar have udrettet noget af Betydenhed til Kirkens og Statens almindelige Bedste, eller hvis

ficere possemus, illud imprimis ad Dei omnipotentis gloriam et deinceps ad conjunctissimi Principis et exoptatissimi AFFINIS et FRATRIS nostri carissimi minime vulgarem erga nos benevolentiam referendum esse censeremus, minimeque dubitamus Illtem ipsius pro sua erga vicinos Reges et Principes singulari observantia et humanitate, si de eo vel a SERENISSIMA ANGLIÆ REGINA vel a SERENITATE VESTRA amice compellatur, sua sponte ac sine ulla iterata intercessione nostra ita se exhibiturum et declaraturum esse, ne qvid SERENITAS VESTRA, qvod ad pii et tranquillitatis Ecclesiæ et Reipublicæ Christianæ amantissimi Principis officium pertineat, in Illte ipsius desideret. Ita enim nobis variis argumentis optimi FRATRIS et AFFINIS istius nostri perspecta et cognita est pietas ac

Vi endnu kunne udrette noget, da mene Vi at det bör tilskrives især den almægtige Guds Ære, og dernæst Hans Durchl. vor höitelskede Svogers og Broders ualmindelige Hengivenhed for Os; og Vi tvivle ingenlunde paa, at jo Hans Durchlauchtighed ifölge sin besynderlige Höflighed og Artighed mod Naboe-Konger og Fyrster vil, naar han derom venligen tilskrives enten af Englands Durchlauchtige Dronning eller af Eders Höihed, af sig selv og uden nogen gjentagen Mellemkomst fra Vor Side opföre sig og erklære sig saaledes, at Eders Höihed hos ham ei vil savne noget, som passer sig for en gudfrygtig Fyrste, der elsker Rolighed i den christelige Kirke og Stat. Thi af forskjellige Beviser kjende Vi saa nöie Vor gode Broders og Svogers Gudsfrygt samt heroiske Tænkemaade, forenet

Heroica animi integritas, cum summo sinceræ Religionis studio conjuncta, ut, sicut scribit SERENITAS VESTRA, certo certius statuendum sit, ea quæ Illtas. ipsius ad rationem certam piæ concordiæ instituendam hactenus suscepit et tractavit consilia, ex pio zelo ac optimo studio erga Christianam rempublicam profecta esse, neque tamen dubitandum est, si Jacobus iste Andreæ, qvem jam Papam in Germania agere SERENITAS VESTRA existimat, aut alii Theologiæ Professores optimi principis bonitate et potentia in vidiose abutantur, et pro pace ac tranqvillitate, qvam ipsius Illtas pio studio meditatur, facem belli et turbarum in Ecclesiam et Rempublicam Christianam ingerant, qvod qvidem SERENITAS VESTRA suspicari videtur et innuere, qvin tamen pro laudabili Majorum suorum in celebratissima Domo

med stor Iver for den sande Religion, at det er en afgjort Sag, som ogsaa Eders Höihed skriver, at de Planer, som Hans Durchlauchtighed hidindtil har optaget og forfulgt for at indföre Samdrægtighed, ere fremgangne af from Iver og Hengivenhed for Christenheden; ei heller kan det omtvivles, at, om end hiin *Jacob Andreæ*, som Eders Durchlauchtighed mener allerede spiller Pave i Tydskland, eller andre theologiske Professorer paa en forhadt Maade misbruge den ædle Fyrstes Godhed og Magt, saa at de istedetfor Fred og Rolighed, som hans Durchlauchtighed gudfrygtigen pönser paa, bringer Krig og Oprör over Staten, saa vil han dog ifölge sine höilovlige sachsiske Forfædres berömmelige Viis og sin egen fortræffelige og heroiske Tænkemaade, omsider tage en Beslutning, over-

Saxonica pietatis studio et proprio optimæ ac heroicæ naturæ genio, et sui ipsius et utilitatis communis condignam demum rationem sit habitura. Nos qvidem cum novis formulis istis ac libris consignatis nihil penitus negotii habemus. Ecclesiæ et Scholæ regnorum et omnium provinciarum nostrarum sub imperio Divi Prædecessoris nostri, SERENISSIMI PATRIS, ut nomine ita animo Christiani Principis, rejecta idolomania Papistica et omnibus blasphemis erroribus repudiatis, pie reformatæ ac bene constitutæ sunt. In qva doctrinæ coelestis sinceritate pariter ac tranqvillitate ab optimo Parente ad nos usque propagata aqviescimus ac constanter perseveramus, nec ulli Theologo licentiam contra semel receptam et approbatam Ecclesiarum nostrarum ordinationem qvisquam vel innovandi vel dispu-

eensstemmende med sit eget og det almindelige Bedste. Vi have for Vor Deel aldeles intet havt at skaffe med hine nye Troesartikler og sammenskrevne Böger; Kirkerne og Skolerne i alle vore Riger og Lande bleve under Vor höisalige Forgjænger, Vor Durchlauchtige Fader, der var af Tænkemaade som af Navn en christelig Fyrste, reformerede med Fromhed og ordnede med Viisdom, efterat det papistiske Afguderie var afkastet og alle gudsbespottelige Vildfarelser afskaffede. Til denne af Vor ædle Fader Os efterladte oprigtige Bekjendelse af den himmelske Sandhed og den deraf flydende Rolighed henholde Vi Os urokkeligen, og tilstede ikke nogen Theolog Frihed til at reformere eller disputere noget imod den i Vore Menigheder eengang indförte Ordination; og paa denne Maade have

tandi indulgemus, eaque ratione veritatem simul et pacem in Ecclesiis amplissimorum Regnorum nostrorum Ducatuum et Provinciarum sine ullis novis reformatoribus Dei beneficio hactenus conservavimus, ac certo confidimus, ipsum divina benedictione sua deinceps etiam gubernationem nostram fortunaturum esse.

Nec certe de felici purioris Religionis progressu in Ecclesiis in florentissimo Galliæ regno reformatis amplius dubitamus: in eo planè securos nos fecit Christianissimi Francorum Regis, Consangvinei Fratris et Fœderati nostri carissimi, pia et amica declaratio, dum SERENITAS ipsius tam per scriptas literas, qvam per orationem Generosi, in primis nobis propter virtutem dilecti, ordinarii sui in aula nostra Legati Dni Caroli Danzæi testata est, se pacificatorii edicti semel approbati formulam in

Vi hidindtil ved Guds Velgjerning bevaret baade Sandheden og Freden i Vore vidtlöftige Riger, Hertugdömmer og Provindser, uden at nye Reformatorer ere traadte frem, ligesom Vi og tryggeligen haabe, at Gud herefter vil lyksaliggjöre Vor Regjering med sin Velsignelse.

Ei heller nære Vi nu mindste Tvivl længere om den sande Religions heldige Fremgang i de reformeerte Menigheder udi det blomstrende Frankerig: i den Henseende ere Vi blevne aldeles betryggede ved en gudfrygtig og venlig Erklæring af Frankeriges allerchristeligste Konge, Vor höitelskede Fætter, Broder og Bundsforvandte, i det Hans Höihed saavel skriftligen som ved sin ordentlige Gesandt ved Vort Hof, den ædle og Os formedelst sin Dyd særdeles elskelige Hr. *Carl Dantzæus*, har forsikkret Os,

regno suo firmiter observaturam et diligenter provisuram esse, ne ullis novis tumultibus Respublica istic perturbetur: qvæ res spem certam nobis facit post tantam ac tam diuturnam Christiani sangvinis profusionem, ac tot florentissimi Regni calamitates (qvæ jucunda præbent Latio spectacula Papæ) et SERENITATIS VESTRÆ et aliorum piorum in Christum credentium tempora in posterum Divina sub protectione isthic fore et mitiora et tranqvilliora, qvod qvidem ex animo et optamus et precamur; ac a SERENITATE VESTRA pro mutua amicitia nostra amanter petimus, ut diuturniorem moram, qvæ inter superiores vestras et has nostras responsorias intercessit literas, in bonam partem fraterne accipiat. Et enim cum ad petitionem illam SERENITATIS VESTRÆ re potius qvam verbis bene respondere

at han i sit Rige standhaftigen vil overholde det eengang udgivne Fredsdecret og omhyggeligen sörge for, at Staten der ikke forvirres ved nogen ny Opstand, hvilken Omstændighed lader Os sikkert haabe, at saavel Eders Durchlauchtigheds som andre der levende fromme Christnes Levetid for Fremtiden vil under Forsynets Varetægt blive roligere og blidere efter en saa stor og langvarig Udgydelse af christeligt Blod, og efter saa mange Elendigheder i det herligt blomstrende Rige (hvilke afgive et behageligt Skuespil for Roms Pave). Dette önske Vi af ganske Hjerte, og bede dernæst Eders Durchlauchtighed, at I, efter vort indbyrdes Venskab, vil broderligen tilgive det altfor lange Ophold, som er forlöbet imellem Eders forrige Brev og dette Vort Svar. Thi da Vi hellere vilde svare

vellemus, ac ad colloqvium cum Illmo et optimo PRINCIPE, AFFINE et FRATRE nostro carissimo, iterandum spem certam propositam haberemus, illa longioris istius moræ nec alia causa fuit. Qvo quidem nomine SERENITATEM VESTRAM nos amice excusaturam esse plane confidimus. Denique de nostra erga SERENITATEM VESTRAM propensa et paratissima voluntate non dubitandum est: sicut summam SERENITATIS VESTRÆ ac plane verecundam moderationem cum singulari pietate ac bene merendi studio conjunctam magna cum voluptate amplectimur. Ita tam in Synodo in Germania, qvantum qvidem in nobis erit, promovenda, qvam in aliis rebus omnibus ad communem Ecclesiæ et Reipublicæ Christianæ utilitatem pertinentibus nec Christiani ac tranqvillitatis communis amantissimi Regis

paa hiin Begjering af Eders Durchlauchtighed ved Gjerningen end ved blotte Ord, og da Vi havde Haab om atter at faae en Samtale med Hans Durchl. Vor höitelskede Svoger og Broder, saa var dette, og intet andet, Aarsag til det længere Ophold. Og Vi ere aldeles forvissede om, at Eders Höihed i denne Henseende vil venligen have Os undskyldt. Endeligen maa Eders Höihed aldeles ikke tvivle om Vort hengivne og tjenstberedvillige Sindelaug imod Eder. Ligesom Vi med Glæde erkjende Eders Höiheds store og höist beskedne Maadehold, forenet med særdeles Gudsfrygt og Lyst til at indlægge sig Fortjeneste: saaledes skulle Vi, saavel i at fremme et Kirkemöde i Tydskland, saavidt det staaer til Os, som i alle Ting, der sigte til Kirkens og Statens fælleds Bedste, ei und-

officio, nec SERENITATIS VESTRÆ exspectationi sumus defuturi. Deus, qvi dat salutem Regibus, SERENITATEM VESTRAM qvam diutissime incolumem servet ac tueatur.

Dabantur in arce nostra Coldingæ die XIII Junii anno MDLXXX.

FRIDERICUS.

(L. S.)

lade at opfylde saavel en christelig og fredelskende Konges Pligt, som Eders Höiheds Forventning. Gud, som giver Kongerne Frelse, bevare og beskytte stedse Eders Durchlauchtighed.

Givet paa vort Slot Coldinghuus, d. 13 Junii Aar 1580.

Frederik.

(L. S.)

Af dette Brev erfares tre Ting, som man tilforn ikke vidste, först at Kong *Henrik* allerede i Aaret 1578 har henvendt sig til Danmarks Konge om et godt Forord hos Churfyrsten for de Reformeerte; dernæst, at *Frederik den Anden*, uden just at være varm for Sagen, dog har gjort nogle Forsög paa at afdrage Churfyrsten fra de ulykkelige Concordieplaner; og for det tredie, at han ligefrem erklærer det fransk-engelske Forslag, om at sammenkalde i Tydskland en almindelig protestantisk Synode, for vel skikket til at fremme sand Samdrægtighed i Kirken. Men at dette ogsaa var Kongens Overbeviisning, og at han aldeles misbilligede den nye symbolske Bog, som bekjendtgjordes i Sachsen faa Dage efter at Kongen havde nedskrevet ovenstaaende Brev, det blev snart almindeligen bekjendt, da Kongen under 24 Julii næstfölgende lod Breve udgaae til alle Biskopper i Danmark med strængt Forbud imod *Formula Concordiæ*, fordi der udi den Bog befandtes den Lærdom, som hos os og vore Kirker var fremmed og ube-

vant. Thi var det hans Majestæts alvorlige Villie, at de skulde forbyde alle Bogförere udi deres Stifter, samme Bog at indföre, sælge eller udsprede, under deres Godses og Livs Fortabelse, og de Præster, hos hvem den fandtes, skulde afsættes fra deres Embede *). Ligesaa bekjendt, som denne Anordning, er Kongens foregaaende Samvittighedsuroe og den Maade, hvorpaa han dæmpede samme. Naturligviis ilede *Andreæ* med at tilstille Kongen igjennem Churfyrsten den nysudgivne og af de fleste tydske Lutheraner antagne Concordieformel. Det var et kosteligt i Flöiel indbundet og med Guld beslaaet Exemplar. Churfyrsten bad sin Svoger venligst at gjennemlæse, annamme og udi sine Riger befordre denne symbolske Bog. "Men — saaledes fortælles Sagen i *Resens* Krönike — da Kongen kom udi Erfaring, at i samme Bog indeholdtes foruden de gamle Symbola mange nye og forborgne Phraser og Meninger, som lettelig kunde forstyrre den Enighed, hans höilovlige Hr. Fader havde stiftet og Gud hidindtil i disse Riger naadeligen bevaret: da om Natten, som han ikke kunde sove og vidtlöftigen betænkte denne Leilighed, stod han op, kaldte paa sin Kammerjunker, bad hannem gjöre Ild, sigende, han havde fanget en Djævel, som han vilde opbrænde. Og som Ilden stod udi lys Lue, slog han Bogen derpaa og opbrændte den." Efterretningen om denne Catastrophe var uden Tvivl den störste Sorg, *Andreæ* endnu

*) Denne mærkværdige Anordning læses saavel i Pontoppidans Annales Tom. III S. 481 — 82, som i *Zwergii* Sjællandske Cleresie S. 64 — 69. Paa det sidste Sted tillige Biskop *Poul Madsens* Circulaire i den Anledning til hans Stifts Provster, af 28 Julii.

havde oplevet over sit Yndlingsfoster. Historien rygtedes snart over det halve Europa; og for at neddæmpe Virkningen deraf greb Bogens Forsvarere til tre Midler. Nogle benægtede aldeles Factum; de mindre forhærdede Zeloter tilskreve Philippisternes, navnlig *Hemmingsens* Indflydelse hos Kongen dette Skridt; og endelig opdigtede den sachsiske Hofpræst, *Nicolai Selneccer* en af *Andreæs* Medarbeidere, saadanne Bevæggrunde hos Kongen, at Bogens Ære kunde reddes uden at træde Kongen for nær. *Selneccer,* som efter Churfyrstens Begjæring maatte udföre det for ham vanskelige Arbeide at holde en Liigprædiken over Kong *Frederik* efter dennes Död, kunde ei undgaae deri at omtale Concordiebogens Oversendelse og Opbrændelse paa Antvorskov. Men denne Handling motiveres saaledes — tvertimod det tydelige Indhold af Kongens egen Forordning — at Kongen, *ihvormeget han billigede den i Bogen indeholdne Lære,* var dog bleven ei lidet forfærdet over *de deri gjendrevne Vildfarelser*, især da de vare ganske fremmede for den danske Kirke. Han havde derfor med Rette sagt, at om Tyrkerne gjennemstreifede Landene, vilde Skaden for Landet være mindre end af saadant Mundhuggerie. Og det er sandt — saaledes slutter *Selneccer* sin poetiske Fiction — naar man betragter de i Formelens Antitheser opstillede Uhyrer, saa har man Grund nok til at kaste den i Ilden *). Skade, at Kongen saa tydeligen har betegnet Aarsa-

*) Jevnf. *Joh. H. Schlegels* Geschichte der Könige von Dänemark, I. Theil S. 278, hvor Sagen med denne Historieskrivers sædvanlige Nöiagtighed er rigtigen fortalt, da *Holberg* derimod i sin Danmarks

gen til sin Misfornöielse med Bogen, nemlig at dens Hovedlærdom, Ubiqviteten, var vore Kirker fremmed og uvant. Ved denne Kongens rigtige Indsigt, hvortil han sikkert var kommen tidligere, naar ikke Churfyrsten og Churfyrstinden havde forhindret det, bevaredes den danske, norske og islandske Kirke fra de Lænker, som *Formula Concordiæ* har paalagt saa mange tusinde retsindige, og under denne Samvittighedstvang sukkende Religionslærere i Tydskland. Hvem vi foruden Kong *Frederik II.* have at takke for den större Samvittighedsfrihed, vi ifölge hiint Forbud nyde, er tvivlsomt. Det er höist sandsynligt, at Kongen iforveien har raadfört sig med een eller flere Theologer. Derpaa hentyder allerede *Resens* Udtryk, *da Kongen var kommen udi Erfaring* om Bogens Indhold; og *Gebhardi*, rigtig nok en yngre men dog nöiagtig Skribent, siger udtrykkeligen, at Kongen först besluttede sig til at forkaste Formelen, efterat han havde overveiet de deri indeholdne Magtsprog, hvilke deels vare stilede imod de Reformeerte, deels imod de Lutheranere, som tænkte anderledes end *Andreæ*, *tilligemed sine egne Theologers Anmærkninger* *). Men at *Hemmingsen* var iblandt disse Theologer, er meget at omtvivle, da intet Vidnesbyrd derom haves, og Tingen i sig selv er usandsynlig. *Hemmingsen* var

---

Historie 2 Deel S. 507. 4 foredrager den saa forkeert, at man strax mærker, at han ikke engang har vidst, at *Selneccer* var Medforfatter og Tilhænger af *Formula Concordiæ*.

*) *Gebhardi's* Geschichte der Königreiche Dänemark und Norwegen. 2ter Theil pag. 900. Halle 1770.

endnu ikke — som jeg alt paa et andet Sted har anmærket*) — kommen i saadan Yndest hos Kongen, at denne skulde have raadfört sig med ham om en Bog, som kom fra *Hemmingsens* Anklager, og om hvilken hans Dom fölgelig neppe kunde være upartisk. Vel fortröd Kongen strax sin Overilelse med at afsætte *N. Hemmingsen* blot paa en Mistanke, gjorde ogsaa denne Uret god igjen ved strax efter at tildele ham et godt Canonicat i Roeskilde, skjenke ham sin Yndest og siden raadspörge ham i mange Ting. Men i denne Sag, der vedkom *Hemmingsen* personlig, er det rimeligt, at Kongen hellere har henvendt sig til Andre, og navnligen til sin Hofpræst *Christopher Knopf* og Sjællands Biskop *Poul Madsen.* Begge vare Venner af *Melanchthon* og *Hemmingsen*, fölgelig vel skikkede til at gjöre Kongen opmærksom paa Formelens uevangeliske Tendents og nye Lærdomme. Ogsaa *Poul v. Eitzens* Yttringer imod denne Bog kan ei være blevne Kongen ubekjendte. Saaledes blev *Frederik den Anden* udlöst af den moralske Tvang, hvori hans Svoger i sex Aar havde holdt ham. Fra denne Tid af dömte Kongen langt selvstændigere og rigtigere i Religionssager, uden i övrigt at fornægte den Kjerlighed, som hans ædle Hjerte fölede for hans Slægtninge i Almindelighed, men for hans Söster Churfyrstinden og hendes Gemal i Særdeleshed.

Fra denne Tid af viste *Frederik den Anden* ogsaa de Reformeerte mere Deeltagelse, skjöndt den fölgende Fortælling vil vise, at han aldrig blev meget varm for deres Sag. Fra

*) Historisk Calender for 1815 Side 366.

varm Iver afholdtes han deels af sine religiöse Grundsætninger, deels af politiske Betænkeligheder. Det er nemlig klart af Kong *Henrik* af Navarras Breve, saavel til ham, som til de övrige protestantiske Fyrster, at *Henriks* Plan ei allene gik ud paa en kirkelig Union imellem alle protestantiske Kirker, hvilken skulde bevirkes ved en almindelig Synode, men ogsaa paa et Statsforbund, som skulde sigte til at forsvare de protestantiske Stater imod de katholske Fyrsters Krige og Forfölgelser. I det sidste kunde vor Konge saameget mindre indlade sig, da han stod i Forbund med Frankerigs katholske Konge, af hvem netop Navarra og de franske Reformeerte havde meest at befrygte. *Frederik II.* havde nemlig to Aar efter sin Thronbestigelse (1561) fornyet det Forbund med Frankerig, som allerede hans Fader havde indgaaet; nogle Historieskrivere mene, at *Frederik II.* med Fornyelsen havde den Hensigt, at give Underhandlingerne med Skotland om Örkenöernes Tilbagegivelse mere Vægt; og *Gebhardi* tilföier, at Kongen af Navarra (dengang *Anton*) sögte at ophæve hiint Forbund, og bevæge Kongerne af Danmark og Sverrig til at indgaae et andet med sig mod Paven og til den protestantiske Religions Udbredelse. Herom er mig ellers intet bekjendt uden hvad den Historiskriver, til hvilken *Gebhardi* henviser os, den berömte *Thuanus*, fortæller, som bestaaer i Fölgende: "Iblandt de Gesandter, som i Aaret 1561, efter *Franz den Andens* Död, kom til Paris for at lykönske *Carl* (*IX.*) til hans Thronbestigelse, var *Jörgen Gluck*, den danske Kong *Frederiks* Taler, som mange Gange havde været sendt til Frankerig og opholdt sig der. Der fortælles, at Kon-

gen af Navarra, tilskyndet af sin Gemalinde *) indböd ham til sit Taffel og gav ham Haab om, at inden et Aars Forlöb skulde den rene Gudsdyrkelse höitideligholdes over hele Riget, samt bad Gesandten, at han vilde forvisse sin Konge derom. Denne takkede Gud, roste Kongen af Navarras Beslutning og bad ham igjen, at han endelig maatte sörge for, at Frankerig ikke antog *Johan Calvins* Lære, som Helvetierne fölge, men indförte den fra *Morten Luthers* Lære udgangne Augsborgske Confession; derved vilde han indlægge sig en ikke liden Ære hos Danmarks og Sverrigs Konger saavel som hos de övrige Protestanter i Tydskland, hvis Herredömme udstrakte sig over lige saa store Lande, som de der adlöd Paven. Hertil svarede Kongen af Navarra, at *Luther* og *Calvin* afveeg fra Paven i 40 Artikler, og vare enige i 38; der var ikkun to tilbage, hvorom de stred. Nu var det hans Mening, at begge Parter skulde forene deres Magt og Tropper for at undertrykke den fælleds Fiende; og naar han var bekjæmpet, vilde det være en let Sag at blive enige i hine to Artikler og at give Guds Kirke sin forrige Reenhed og Glands tilbage" **). Hvad *Jörgen Gluck* svarede, berettes ikke; men som en erfaren Mand meente han formodentlig, at dette var lettere sagt end gjort; og vi finde ei, at *Frederik II.* gjorde det mindste Skridt i Anledning af Kong *Antons* Forslag. *Anton* var heller ikke den Mand,

---

*) *Johanne af Albret*, en Veninde af de Reformeerte, og som beskyttede dem i sit lille Land, hvor der var calvinsk Gudstjeneste fra Aar 1557.

**) *Jac. Aug. Thuani Historiarum sui temporis Libr. XXII Cap. 19. Edit. Londini Tom. II. pag.* 101 — 102.

som kunde staae i Spidsen for et saadant Foretagende, om det ellers havde været muligt. Derimod var, om ellers nogen, hans udödelige Sön, *Henrik* (*IV.*) det voxen, som kun 16 Aar gammel valgtes 1569 til Anförer for de Reformeerte i Frankerig og som tidligen optog den Idee, han lige til sin Död blev troe, at der til Retfærdighedens, Humanitetens og Christendommens Udbredelse paa Jorden burde bestaae en fast, ved Religion og Ligevægt opretholdt Pagt imellem alle christelige Stater, eller dog, hvis Catholikerne unddroge sig, i det mindste være Venskab imellem alle evangeliske Christne. Ei allene ved denne skjönne Idee, for hvilken han kjæmpede, levede og döde, men ogsaa ved sin hele övrige Tænkemaade hævede *Henrik* sig saa höit over alle samtidige Regenter og Philosopher, at han fremfor alle burde kaldes den Store, naar ikke dette Navn for længst af smigrende Historieskrivere var bleven misbrugt til at hylde heel forskjellige Egenskaber og Bedrifter. *Henrik* har under de vanskeligste Omstændigheder udfoldet en saa skjön Sjæl og saa ædel en Characteer, at vi iblandt alle den nyere Tids Konger kun gjenfinde hans Lige i Danmarks *Fjerde Christian* og Sverrigs *Gustav Adolph.* Ligesom de, vovede han sit Liv og Blod for Protestantismens gode Sag; og hvis han omsider gav et Beviis paa menneskelig Skröbelighed ved at afsværge denne, saa bör vi heller ikke forglemme hans Bevæggrunde dertil, hvilke hverken reiste sig af Egennytte eller Ærgjerrighed eller Menneskefrygt, men af Medlidenhed med det sönderslidte Fædreland og Haab om ved en udvortes Bekjendelse at kunne forskaffe mange Millioner Fred og Lyksalighed. Havde *Henrik* levet i en fredeligere Tidsalder og i Ægteskab

med en Gemalinde, han kunde elske, da vilde han have været en fuldkommen christelig Heros, istedenfor vi nu maae tilstaae, at tvende Pletter vanhelde hans skjönne Billede i Historiens Pantheon.

En saadan Fyrstes Forhold til vort Fædreland og dets Konge fortjener at oplyses saa nöie, som de til os komme Documenter tillade det. At han tidligere end man hidindtil vidste, og i det mindste allerede 1579, har henvendt sig til *Frederik den Anden* som Mægler i Religionsstridigheder, er ovenfor godtgjort ved vor Konges Brev af 15 Juni 1580. Dette viser tillige, at *Frederik den Anden* har anvendt sine *bona officia* til Bedste for Hugenotterne hos den franske Konge *Henrik den Tredie*, under hvem, som bekjendt, Religionskrigene i Frankerig fortsattes, og deels ved Kongens og hans Moders Trolöshed, deels ved Guisernes og den hellige *Ligues* Rænker antoge den frygteligste Characteer. Hvad *Frederik II.* i sit ovenanförte Brev haabede, at *Henrik III.* vilde overholde den med Hugenotterne sluttede Fred, skede ikke. Kongen maa herved mene Freden til Poitiers af 1577, og den blev brudt af det franske Hof i selvsamme Aar, som Kongen skrev (1580). Dog varede den nye Krig kun nogle Maaneder, og *Henrik* af Navarra anvendte de fölgende Fredsaar til at knytte Venskabsbaand med andre europæiske, især protestantiske Stater. I Aaret 1582 havde han endog besluttet selv at besöge alle evangeliske Lande, og reise först til England og Skotland, derpaa til Holland, Tydskland, Danmark og Sverrig; men da han forhindredes ved det franske Hofs Mistænkelighed i at udföre dette Forehavende, sendte han en höitbetroet Mand *Jacob Segur*, Præsi-

dent i Geheimeraadet, som befuldmægtiget Gesandt til alle de nævnte Fastlandsmagter, og forsynet ei allene med de nödvendige Instruxer, men tillige med Breve fra Kongen til enhver Regent, som han skulde besöge. Disse interessante Actstykker ere, tilligemed de fleste Fyrsters Svar, udgivne af *Johannes Ribbius* i Utrecht 1679, og deraf har *Resen* oversat som Anhang til *Frederik den Andens* Krönike de Documenter som vedkomme Danmark. Men at *Ribbii* Udgave *) ei er fuldstændig, viser den haandskrevne Samling paa vort Kongelige Bibliothek, som har foranlediget nærværende Afhandling.

Kong *Henriks* Breve bære alle Præg af hans ridderlige Charakteer, især vise de en Oprigtighed og Uforbeholdenhed, som mangen Politiker vil finde utrolig. Han meddeler aabent alle de Fyrster, til hvilke han sender sin Gesandt, sine Anslag og Planer, endog saadanne Fyrster, om hvilke det var bekjendt, at de styredes ganske af jesuitiske Raadgivere, nemlig Keiser *Rudolph* af Österrig og Kong *Johan III.* af Sverrig. Keiseren anmoder han om at underhandle med de övrige christelige Fyrster om Fred og Tolerance for Protestanterne, samt bevæge dem til at lukke deresÖren for Pavernes

*) *Resen* kalder Udgiveren *Riccium* og denne Skriv- eller Trykfeil har *Holberg* optaget. Bogens Titel er: *Henrici Navarrorum Regis Epistolæ ad Augustum Imperatorem Romanorum ac Reges Principes et Respublicas Europeas, qvæ Evangelicæ et Catholicæ Apostolicæ dicuntur, de pace ecclesiastica constituenda et controversiis sopiendis. His subjiciuntur Regum, Principum, et Rerum Publicarum ad Henricum Navarræ Regem responsa nunqvam antehac edita. Ultrajecti apud Joh. Ribbium anno* 1679. 16*mo*.

grusomme Raad, uden at betænke, hvor indtaget Keiser *Rudolph* var af den romerske Curies meest hengivne Tilhængere. Fölgen var da ogsaa, at Keiseren istedetfor at modtage Gesandten befalede at anholde ham, som den der vilde opvække Forvirring og Oprör i Tydskland. Denne Beskyldning grundede Keiseren derpaa, at Gesandten iblandt andet havde det Ærinde at bevirke Bistand af Protestanterne for Churfyrsten af Cöln *Gebhard Truchsesz*, der truedes af Paven og Keiseren med Afsættelse fra sit Erkebispedömme, fordi han var gaaet over til den reformeerte Kirke, og som, da han ei kraftigen understöttedes, siden blev afsat. *Segur* svævede paa sine Reiser i idelig Fare for at blive fængslet ifölge Keiserens Befaling, hvorover han oftere besværer sig. *Frederik den Anden* tilböd ham Beskyttelse og Frihed i sine Stater. Dog opholdt han sig den længste Tid i Tydskland, meest i Bremen, Rhinegnene, Brandenborg og Sachsen. Ved *Henriks* Brev til Kongen af Sverrig er der den Mærkværdighed, at han synes ganske at ignorere, i hvis Hænder *Johan III.* den Gang var, og at denne Konge var gaaet over til den catholske Religion. Foruden Forslaget om en almindelig Synode, taler han tillige om at indgaae et Forbund med ham *imod den romerske Antichrist*, til hvis Fane Jesuiterne tre Aar i Forveien havde ladet den svenske Konge sværge (1580 afsvor han nemlig den evangeliske Religion). *Henrik* erholdt da herfra en kold Afviisning i et Brev, givet paa Slottet i Westeraas (*in Arce Arosiensi*) d. 25 Mai 1584. Afslaget er udtrykt i de Ord: *De Synodo autem vel foedere nihil possumus polliceri, tum qvod tempus conventionis, tum etiam de personis et conditionibus utrimqve et de loco nos lateat.*

Med en bedre grundet Tillid og med heldigere Udfald tilskrev *Henrik* Danmarks Konge, hvem han takker og berömmer for den store Iver han havde viist i at bilægge Religionskrigen i Frankrig. "*Qvo in rerum discrimine enituit imprimis Serenitatis Vestræ virtus eximia, et zelus Christiano principe dignissimus, cujus intercessione istæ flammæ aliqvantum restinctæ fuere, coeperuntque multi viri boni et cordati sperare melius de christianæ reipublicæ religione.* Han tilföier, at dersom de övrige Fyrster havde tænkt ligesaa alvorligen herpaa som Kong *Frederik*, vilde der om kort Tid herske almindelig Fred og Rolighed i Christenheden. Da *Henriks* Öine især vare henvendte paa Tydskland, og der iblandt dets protestantiske Fyrster endnu ikke fandt nogen ret Enighed Sted, saa gaaer Brevet fornemmelig ud paa, at Kong *Frederik* igjennem sin Svoger Churfyrst *August* skulde arbeide paa Sammendrægtigheds Fremme. Kong *Henrik* lovede sig saameget af vor Konges Mægling, at Gesandten ifölge den ham givne Instrux endog skulde begynde sine Underhandlinger med Danmark, hvilket dog ikke skedte, som man seer af *Segurs* Undskyldning til Kongen, hvori dog ingen tilstrækkelig Grund *) for Gesandtens Afvigelse angives; men jeg formoder, at den store Nöd, hvori Churfyrsten af Cöln befandt sig, har bevæget dennes nidkjære Allierede, Pfalsgreven *Johan Casimir*, til at indvikle *Segur* strax ved hans Ankomst til Tydskland i disse vidtlöftige Underhandlinger, hvorved hans Komme

*) Det ligner et tomt Paaskud, naar Gesandten undskylder sig med, at han havde hört i Tydskland, at Kongen var upasselig.

til Danmark udsattes over et halvt Aar. (Instruxen er dateret d. 15 Julii 1583, og Gesandtens Brev til *Frederik II.*, hvori han undskylder sin forhalede Ankomst til Danmark, er först dateret d. 28 Febr. 1584). Instructionen selv er saare mærkværdig; men da den tilforn er trykt, indskrænke vi os til at uddrage deraf nogle faa Hovedpunkter. Kongen taler med den störste Höiagtelse om Luther; lægger Vægt paa de gode Virkninger, Religionscolloqvierne af 1529, 1536 — 1538 havde havt; haaber, at den ene Controvers, som endnu var tilbage imellem de to protestantiske Kirker, paa samme Vei kunde hæves eller udjævnes saaledes, at de kunde sammensmelte til een Menighed. "Hvad de franske Protestanter angaaer, da skeer det uden Grund (saaledes skriver Kongen), og uden vor Skyld, at Nogle kalde os Zwinglianer, Andre Calvinister, Andre Sacramentarier, efterdi vi sværge alene til Christi Ord; og ei binde os til noget Menneskes Mening, uden forsaavidt den stemmer overeens med det Gamle og Nye Testaments Lære. Dersom vi skulde optage Navn efter nogen Dödelig, da burde vi vistnok med meest Föie kaldes Lutheraner, for hvilket Navns Skyld de franske Protestanter have liidt Had og Forfölgelse, i det de i næsten 60 Aar ere blevne ihjelslagne, brændte, lagte paa Pinebænken og plagede af al Slags Grusomhed, og saaledes have afgivet et herligt Vidnesbyrd om den christelige Lære, hvilken de först annammede af *Luther*, ja ved Guds Naade have de beseiglet den med deres Blod, saa at det med Sandhed kunde siges, at Frankerig alene har frembragt flere Martyrer, som man dengang kaldte Lutheraner, end alle Europas övrige Lande tilsammen. De franske Menigheder ansee *Luther*

for deres Fader i *Christo*, fordi Sandheden först ved hans Hjelp er bleven bragt for Lyset; ja hans Lære og Lærdom elskes og æres saa höit iblandt os, at han ansees for den Mand, der lige fra Apostlernes Dage have gavnet Menigheden meest ved sine Skrifter og Arbeider" *). Skjöndt man i disse Ord ei kan miskjende en *captatio benevolentiæ* til Danmarks *lutherske* Konge; saa medföre de dog Sandhed. Derefter skulde Gesandten drage vor Konge til Minde, at det var forgjæves for Protestanterne at haabe Fred og Tryghed i deres egne Lande, med mindre de udenfor samme modstode deres fælles Fiendes, Pavens, Anslag og Rænker, som alle sigtede til deres Undergang. Efter at have berört denne Punkt löseligen, gjennemgaaes Jesuiternes og den romerske Curies Intriger i de forskjellige Lande. Om Sverrig hedder det: "Fra den Tid af at de papistiske Skikke ere blevne gjenindförte i den svenske Menighed og Jesuiterne have trængt sig ind i Kongens hemmelige Raad, leve Indbyggerne i daglig Frygt og Fare for at en stor Ulykke skal vederfares dem formedelst hine Öglers giftige Indflydelse, ihvorvel alle gode Mennesker love sig af den svenske Konges Viisdom, at han om kort Tid vil bemærke disse Græshoppers List og udjage dem af sit Rige." Derefter skulde Gesandten rykke Maalet noget nærmere og anmode Kongen af Danmark om, til den christelige Kirkes Bedste, at oprette en kjærlig og inderlig Forening imellem sig, Dronningen af England og de tydske Fyrster, ogsaa, hvis Om-

*) *Henrici Regis Epistolæ p.* 41 *et* 42.

stændighederne tillode det, et Forsvarsforbund (*societatem auxiliorum*), ikke i den Hensigt at paaföre Paven Krig; men for med forenede Kræfter at afværge fra Protestanterne Vold og Uret, *ne, si separatim, ut hactenus, adversus tot inimicorum conjunctas Pontificum autoritate consultationes et conatus congrediamur, et sejunctis separatisque consiliis rem administremus, adversariorum illa mole, alii post alios obruamur, ac dum singuli pugnamus, vincamur tandem universi.* I dette Forbund vilde da Kong *Henrik* med Glæde optages og vove alt sit Gods ja sit Liv for det fælleds Bedste og Guds Æres Udbredelse. Som den nærmeste Gjenstand for de protestantiske Fyrsters Beskyttelse omtales, ogsaa i dette Document, Churfyrsten af Cöln, til hvis Hjelp Kongen havde medgivet *Segur* en betydelig Sum Penge og umyntet Guld, i hvilken Henseende han önskede at de övrige protestantiske Fyrster vilde fölge hans Exempel.

Hvad *Frederik den Anden* besluttede i Anledning af disse Anmodninger, erfares af de tre i *Resens* Krönike paa Dansk oversatte Breve, som vor Konge udstedte fra Haderslevhuus den 15 Marts 1584, nemlig: 1. et Svar til Gesandten. 2. et Brev til Kong *Henrik* af Navarra; og 3. et Brev til Kong *Henrik III.* af Frankerig. Det förste er det vigtigste; dog maa det sammenholdes med de övrige for at man paa een Gang kan overskue, hvor viist *Frederik II.* handlede i dette vanskelige Andragende. *Henriks* Forslag kan henföres til tre Poster, nemlig: 1. at knytte Venskabsbaand mellem den danske og den fransk-reformeerte Kirke; 2. at foranledige en almindelig protestantisk Synode; 3. at faae oprettet en defensiv Alliance imellem alle de

protestantiske Magter, hvis förste Værk skulde være at understötte den reformeerte Erkebiskop af Cöln imod den tydske Keiser og Paven. Den tredie Post indlader vor Konge sig aldeles ikke paa; men det er troligt at man i mundtlige Conferencer har yttret Betænkeligheder derimod, hvoraf flere let maate falde de danske Stadsmænd ind. Den nærmestliggende have vi allerede berört, nemlig Danmarks Alliance med Kongen af Frankerig. Angaaende Churfyrsten af Cölns Afsættelse da vidste man i Danmark meget vel, at hvor uretfærdig den efter almindelige Toleranzprinciper end synes, stemmede den dog overeens med det saakaldte *reservatum ecclesiasticum*, hvilket de tydske Catholiker havde gjort gjældende ved Religjonsfreden til Augsburg 1555, og ifölge hvilket en *beneficiarius*, som forlod den katholske Troe, *eo ipso* skulde give Slip paa alle de *Beneficier*, han havde modtaget af den katholske Kirke. I Henseende til de to förste Poster opfyldte vor Konge alt, hvad *Henrik* havde forlangt, ja endog mere. Han bevidner Gesandten, hvor kjert det vilde have været ham at modtage som Gjæst en Konge, der var saa berömt for sine store Dyder og sine mange Velgjerninger imod den christne Menighed, priser ham for sin Omsorg at bevirke Enighed imellem de stridende Partier i den evangeliske Kirke; lover at understötte *Segurs* Andragende hos Churfyrsten af Sachsen og de övrige tydske Fyrster af den Augsborgske Bekjendelse, samtykker i den skjönne Plan at bringe de protestantiske Kirker hinanden nærmere, og nævner som tvende Alternativer, at det kunde skee enten ved gudfrygtige og velmenende Fyrsters christelige Raadslagning, eller ved en almindelig, af Fyrsterne berammet og paabuden

Synode. Herom vilde han skrive til de tydske Fyrster; dog vilde han hverken foreslaae Tid eller Sted, for ikke at synes at ville betage dem deres Frihed.

Men det var ei allene hos Tydsklands Fyrster, at *Frederik II.* anvendte sine *bona officia;* han gjorde det ogsaa, og det uopfordret, hos Kongen af Frankrig, i det han medgav *Segur* et smukt og hjerteligt Brev til denne Monarch. Derved vilde Kong *Frederik* uden Tvivl baade vise Hugenotterne en Tjeneste, og tillige afvende den Mistanke, som ellers det franske Hof let kunde have fattet, at han uagtet den bestaaende Alliance indlod sig i hemmelige Fordrag med Navarra. Han begynder derfor med at omtale Gjenstanden for *Segurs* Sendelse, dog blot i almindelige Udtryk; lykönsker dernæst *Henrik III.* med den Velstand og Lyksalighed, som begyndte at vise sig i det skjönne Frankerig, efterat det i nogle Aar havde været befriet fra Borgerkrig; formaner ham til ikke at laane sine Ören til slette Menneskers falske Foregivender, men at beskytte sine reformeerte Undersaatter, da de vare ham ligesaa troe som de övrige Indbyggere; gjör ham opmærksom paa Guisernes herskesyge Planer, dog uden at nævne dette Partie anderledes end som onde Mennesker, der bagvaskede de Reformeerte for at fremme deres egen Magt og indföre paa ny det pavelige Tyrannie. Han besværger sin höie Allierede, at holde de Fredsvilkaar ubrödeligen, som han havde indgaaet med Hugenotterne og Kongen af Navarra. Et Brev af lignende Indhold skrev Churfyrsten af Sachsen til *Henrik III.* Men denne forblindede Fyrste, som tidligere havde tilsidesat den ædle Keiser *Maximilian IIs.* vise Raad, skulde först, da det var for

sildigt, blive overtydet om disse Raads Gavnlighed og den saakaldte hellige *Ligues* forræderske Planer. Et Aars Tid efter at han havde modtaget vor Konges hjertelige Formaninger, begyndte han paa ny at forfölge sine reformeerte Undersaatter og vilde nu ei taale andre end Catholiker i sit Rige. Kongen af Navarra, Hugenotternes Beskytter, maatte da atter betræde Valpladsen, og for ikke at bukke under med sin liden Hær tænke paa udenlandsk Hjelp. *Segur* blev saaledes i Aaret 1586 sendt til de tydske Protestanter, og skjöndt han ei denne Gang kom til Danmark, har han dog efter al Sandsynlighed medbragt nye Anmodninger til vor Konge, som mödte ham i Lüneburg, men de didhörende Brevskaber ere ikke blevne bekjendte. Det sidste Brev, man hidindtil kjender, fra *Segur* til Kong *Frederik II.*, er af 28 August 1584, og hörer endnu til hans förste Ambassade. Det er i flere Henseender mærkværdigt. Han yttrer deri at ville blandt alle Folkeslag og paa alle Steder berömme Kongen saavel for hans övrige kongelige Dyder, som for hans Lyst til at fremme Kirkens Bedste. Han havde hört Kongen önske af Hjertens Grund, at der maatte blive en nærmere Forening og Samdrægtighed imellem alle de protestantiske Menigheder, og han önsker selv, at alle Tydsklands Fyrster vare saaledes sindede, da skulde han med större Glæde forlade Tydskland, hvorhen han meente at hans Herre vilde sende en anden Gesandt. Han lægger Kong *Frederik* atter Vigtigheden af en stor protestantisk Alliance og Hjelp for Churfyrsten af Cöln varmt paa Hjerte; yttrer, at dette Forslag ei kom af Egennytte, da deres Tilstand hjemme var saadan, at de snarere kunde forskyde udenlandske Magter Hjelp, end selv

trænge til at faae den, og gjendriver til Slutningen et fornærmeligt Rygte, som var udbredt om Kongen af Navarra, nemlig at han var gaaet over til den katholske Religion, hvilket, efter *Segurs* Forsikring, er opdigtet af dem, som denne Ambassade var imod. Disse to sidste Tirader i Gesandtens Brev behöve hver en Anmærkning. Den förste skal tjene Brevskriveren til Forsvar, hvor han synes mindst at fortjene dette. Hvo som er bevandret i det Diplomatiske Sprog, veed, at man næsten altid kjender slette Diplomater paa deres Skryderie og Pral. *Segurs* Yttringer om Navarras store Resourcer synes virkeligen at höre til dette Slags, men deels maa man betænke, at hans Herre ei allene var Konge af Navarra, men Chef for hele det reformeerte Partie i Frankerig, og at dette, vel ei talrige, men kraftfulde og höimodige Folkefærd havde udholdt med Ære en tyveaarig Krig; deels er *Segur* af sine övrige Bedrifter os bekjendt som en Mand af store Fortjenester. Ogsaa efterat *Henrik IV.* var bleven Konge af Frankerig, beklædte *Segur* meget vigtige Embeder. Hvad det falske Rygte om Kongens Overgang betræffer, da reiste det sig dog maaskee af en anden Kilde, end den *Segur* nævner. Man kan ansee det for afgjort, at Kongen endnu ikke holdt slig Overgang for mulig, ligesom han ogsaa stedse fralagde sig enhver Mistanke derom. Saaledes fortæller *Benoist* i sin interessante *Histoire de l'edict de Nantes*, at Kongen engang ved en offentlig Audienz sagde til de forsamlede Reformeerte i Anledning af samme falske Rygte, at dersom de hörte, at han havde begaaet en Lösagtigheds Synd, da vilde han ei formene dem at troe det; thi i denne Henseende erkjendte han sin store Skröbelighed; men naar No-

gen sagde at han var bleven Catholik, maatte de aldrig troe en saadan Umulighed. Spörger man om Aarsagen til at dette Rygte alligevel fornyedes saa ofte uden Grund, inden det omsider blev sandt: da formoder jeg, at især to Omstændigheder have foranlediget hiin Mening, först det Factum, at Kongen efter det parisiske Blodbryllup, da han holdtes som Fange ved det Pariser Hof, antog paa Skrömt den katholske Religion, og dernæst den Omstændighed, at *Henrik den Tredies* Barnlöshed og hans Broders Hertugen af Anjou's Död gjorde *Henrik* af Navarra til Frankerigs Thronarving; men de, som kjendte Hugenothövdingens Frisind, Lyst til Fred og Forkjerlighed for kirkelige Unioner, anede maaskee allerede, at han vel engang i Fristelsens Time kunde udbryde, som siden skede: Paris er vel en Messe værd.

Af de vigtige Begivenheder, som fremskyndede denne Forandring i Kong *Henriks* Liv, vedkomme ikkun följgende vort nærværende Æmne. Saasnart Kongen af Navarra efter Hertug *Franzes* Död var bleven den nærmeste Arving til det franske Rige, arbeidede *Liguen*, under Guisernes Banner, i Forening med Kongen af Spanien, paa at udelukke ham fra Thronen, og den dristige Pave *Sixtus den Femte* erklærede ham i Band samt for uværdig ei alene til Thronen, men ogsaa til alle andre Rettigheder og Fortrin. Den svage *Henrik III.* maatte imod sin Tilböielighed bekrige sin ædelmodige Frænde paa samme Tid, da han erklærede alle sine reformeerte Undersaatter, som ei paa hans Befaling vilde afsværge deres Tro, for Majestætsforbrydere. Saasnart vor Konge havde erfaret dette, tog han alvorlige Forholdsregler til de uskyldige

Protestanters Beskyttelse. Han sendte *Henrik Rammel* til Dronning *Elisabeth* for at aftale med hende, hvorledes man bedst kunde komme de franske Reformeerte til Hjelp.

Da jeg ikke har kunnet overkomme Kongens Instrux til *Rammel*, tör jeg ei angive Aarstiden, paa hvilken han afsendtes. *J. H. Schlegel* henförer hans Sendelse til Eftersommeren (Juli — October) 1585. I saa Fald er det sandsynligt, at den blev nærmest foranlediget ved et Gesandtskab fra Dronning *Elisabeth*, da det er bekjendt, med hvilken Iver hun i dette Aar arbeidede paa at tilveiebringe en Opposition imod Papisterne, som undertrykte Protestanterne i Frankerig under Guisernes Anförsel, og i Tydskland under Biskoppen af Strasburgs Opmuntring og Hjelp. Man har paa Prent tre hidhörende Breve fra Dronningen. alle paa Latin og daterede Grenovichi (Greenwich) den 27de April 1585. Det förste er et aabent Brev, som hendes Gesandt *Thomas Bodley* skulde forevise ved de protestantiske Hoffer, til hvilke han sendtes, paa Fastlandet. Det andet er til vor Konge, og lyder saaledes i Original *) og Oversættelse:

---

*) Da disse Breve neppe findes trykte uden i en meget sjelden Samling (som findes paa vort store kongelige Bibliothek, og hvorpaa min Ven, Hr. Justitsraad *Werlauff* har gjort mig opmærksom) nemlig *Johannis Glastoniensis Chronicon. Volumen IIdum pag.* 640 — 642, saa vil det være passende at lade de to vigtigste her aftrykke.

Elisabetha, Dei gratia, Angliæ, Franciæ et Heberniæ Regina &c.

Serenissimo Frederico, Daniæ Regi.

Quod jam sæpe ante fecimus per Literas et Nuncios, ut, quantopere nobis grata et jucunda fuerit S. vestræ summa animi propensio, et incredibilis quædam vere fraterni in nos amoris abundantia, testaremur: Id ut hoc tempore faciamus, perpetua vestra Regia sane Officia, magis magisque indies crescentia, plane nos cogere videntur.

Intelligimus enim, Serenetatem vestram eâ res nostras curâ et sollicitudine intueri, adeoqve de fortunis omnibus una nobiscum periclitari paratam esse, ut nihil in animi magnitudine constantius vel in amicitiæ cursu dici possit ardentius.

Elisabeth, af Guds Naade Dronning til England, Frankrig og Irland o. s. v.

til

Danmarks Durchlauchtige Konge Frederik.

Hvad Vi allerede ofte tilforn have gjort, i det vi ved Breve og Sendebud bevidnede Eders Durchlauchtighed, hvor kjær og behagelig Eders store Hengivenhed samt Eders usigelige Broderkjærlighed til Os stedse var Os: det nödes Vi nu fast til at gjöre, da Eders idelige, i Sandhed Kongelige, Tjenester dagligen tiltage mere og mere.

Thi Vi erfare, at Eders Durchlauchtighed betragter vore Anliggender med en saadan Omsorg og Deeltagelse, samt at I er saa bered til at vove Alt tilligemed Os, at en större Höimodighed og et trofastere Venskab ei lader sig tænke.

Vi ville derfor aldrig tilstede, at Vi skulle synes at forglemme en saa stor Velvillie imod Os,

Nunquam igitur committemus, ut tantæ in nos benevolentiæ vel oblitæ videamur, vel mutuis amicitiæ Officiis nos ullâ ratione vinci patiamur. Ut vero hoc tempore nostra Consilia, ad universale totius ecclesiæ commodum spectantia, cum S. vestrâ, omnium amicissimo Principe, communicemus, faciunt novi motus Gallici, quos sub auspiciis Guisianis Catholici nuper concitarunt.

Antegressis temporibus, quanta ab illius Sectæ hominibus in Ecclesiæ perniciem designata et acta fuerint, vidimus. Sed quoniam egerunt tectius, consilia et instituta sua aliis quæsitis coloribus obvelantes, in remediis parandis videmur fuisse tardiores. At cum jam demum in lucem prodeunt, et Tridentini sui Concilii Assertores ac Vindices se palam profitentur, eaque moliantur, quæ haud

ei heller ville Vi paa nogen Maade staae tilbage i gjensidige Venskabs – Yttringer. Men at Vi just nu meddele Eders Durchlauchtighed, som den allervenligst sindede Fyrste, vore Planer med Hensyn til hele Kirkens almindelige Bedste, det har sin Grund i de nye Uroligheder, som Catholikerne i Frankrig under Guisernes Anförsel nyligen have opvakt.

Hvormeget der i de forbigangne Tider af denne Sects Tilhængere er blevet udtænkt og iværksat til Kirkens Skade, det have vi oplevet. Men eftersom de handlede mere skjult og besmykkede deres Anslag og Paafund med andenstedsfra laante Paaskud, saa nölede vi med at tænke paa Midler derimod. Da de nu omsider rykke frem for Dagen, og aabenbart vedgaae at være det Tridentiske Kirkemödes Talsmænd og Haandthævere, og da de tillige foretage sig saadanne Ting, som neppe nogen christelig Fyrste vil taale, saa har alle gode Men-

scimus an quisquam Princeps Christianus ferenda putet, publica bonorum omnium salus movet, ut solito vigilantiores simus, et in commune commodum, communia consilia quam citissime conferamus.

In eam igitur partem nos ipsæ quantopere, pro Regiâ nostrâ dignitate, incumbere paratæ simus, huic nostro fideli et spectato Nuncio Thomæ Bodleio Generoso in Mandatis dedimus, ut copiosius et pluribus verbis exponat, simul etiam plene significet, nihil nobis magis esse in votis, quam ut præstantibus vestris semper in nos studiis sororiis vicissim officiis respondeamus. Cui ut parem fidem Vestra Serenitas tribuat, ac nobis, si præsentes essemus, tribuendam putaret, etiam atque etiam rogamus. Deus Opt. Max. &c.

neskers Velfærd bevæget os til at være mere aarvaagen end hidindtil, og saasnart som muligt at oplægge fælleds Raad til vort fælleds Bedste.

I hvor höi Grad Vi selv, overeensstemmende med Vor kongelige Værdighed, ere beredvillige til at anstrænge os for denne Sag, det have vi betroet denne vor troe og prövede Gesandt, Ærlig og Velbyrdig *Thomas Bodley*, at udvikle vidtlöftigere og med flere Ord, samt ogsaa fuldstændigen at tilkjendegive Eder, at Intet skal være Os kjærere, end om Vi med sösterlig Hengivenhed maatte kunne gjengjelde de udmærkede Tjenester, som I stedse have viist Os. Vi bede Eders Durchlauchtighed indstændigen, at I ville sætte samme Tillid til ham, som I vilde sætte til Os, dersom Vi selv var nærværende. Den Almægtige Gud tage Eder i sin Varetægt!

Vi tör antage, at dette Brev var den nærmeste Anledning til *Rammels* Afsendelse til England. Men selv under denne Forudsætning maa det dog indrömmes, — hvad Brevets varme Taksigelse noksom viser — at *Frederik II.* i Forveien havde taget sig alvorligen af de Reformeertes Sag, ja at han endog havde tilkjendegivet sin Beslutning, at ville i Nödsfald komme dem til Hjelp med *Vaabenmagt*; thi paa anden Maade kunne Ordene: *Serenitatem vestram adeo de fortunis omnibus una nobiscum periclitari paratam esse*, jo ikke forstaaes. At han ogsaa gjorde alvorlige Skridt for at bevæge det franske Hof til at vise Menneskelighed imod sine protestantiske Undersaatter, skulle vi ret strax vise, naar vi först faae meddeelt Dronning *Elisabeths* Brev til Hertug *Julius af Brunsvig-Lüneborg*, hvilket samme Gesandt medbragte. Men da det ikkun har Interesse for lærde Læsere, leveres det alene i Originalsproget:

Elisabetha, Dei gratia, Angliæ, Franciæ et Hiberniæ Regina &c. Illustrissimo Julio, Brunsvicensi et Lunenburgensi Duci &c.

Qui has perfert, honestus et plurimum nobis charus Thomas Bodleius, famulus noster, habet in Mandatis rem certe quidem gravissimam, et demum ejusmodi, in quâ nostra omnium salus, qui Christum et Evangelium profitemur, maxime vertitur. Is eam vobis exponet, et Consilium nostrum, quale possit esse, pro re nata et periculo, quod Christiano Orbi impendet ex Concilio Tridentino, velut Equo Trojano, erumpenti, facile conjicies.

Palam et retecte jam facile communis ille omnium piorum Principum juratus Hostis Romanus, Orbem Christianum aggreditur, Molitionum suarum vestigia in Germaniæ gremio, sub auspiciis Argentoratensis Episcopi, in Gallia sub Guisianis figens. Neque vero vel Argentorati vel in Galliis subsistit, longius respicit, et in interitum uniuscujusqve nostrum properantius festinat.

Nobis igitur cavendum erit, ne vel incautos aggrediatur et opprimat. In eam rem, ut communia consilia conferamus, supra qvam necesse esse videmus: Atque ut id fiat, ab Illustrissima Excellentia vestra, et optimis aliis Germaniæ Principibus, tam Electoribus quam ceteris Consanguineis nostris, etiam atqve etiam petimus. In qvem autem modum id fieri cupimus, ne longiores simus, huic Mandatorio nostro exponendum relinquimus, qvem ut grate benigneque accipiat ac audiat eiqve fidem in singulis habeat, etiam atqve etiam Excellentiam vestram rogamus. Bene et feliciter valeas!

Skjöndt Dronningen ikke i dette Brev omtaler — hvad Gesandten mundtligen skulde fremsætte — hvorledes de Tydske Fyrster kunde komme Hugenotterne til Hjelp, saa er dog hendes Mening og dennes Virkning i det protestantiske Tydskland noksom bekjendt af de paafölgende Begivenheder. Men inden disse udviklede sig, gjorde vor Konge *Henrik III.* frimodige Bebreidelser for det brudte Ord og sendte et eget Gesandtskab til Paris for at standse Blodsudgydelsen. Det var *Breide Rantzau*, en Sön af den navnkundige *Henrik Rantzau*, som Kongen betroede dette vigtige Ærinde omtrent paa samme Tid, da de tydske og helvetiske Protestanter ved et andet Gesandtskab

meldte *Henrik III.*, at naar han ikke overholdt Religionsfreden, vilde de komme deres Troesforvandte til Hjelp. Desværre omkom mange tusende Hugenotter, imedens disse Underhandlinger varede; og *Thuanus* selv, den sindige og katholske Historieskriver, stikler i denne Anledning paa Tydskernes Langsomhed *).

Deres Seendrægtighed stod denne Gang i Forbindelse med de ovenomtalte kirkelige Stridigheder i Tydskland. *Johan Casimir* og Sweizerne vilde strax ile deres Troesforvandte til Hjelp; de Lutherske Fyrster vægrede sig vel ikke ganske derved, men nölede dog, og nogle af Zeloterne tænkte selv ved denne Leilighed paa at forlange Concordieformelens Underskrift som Betaling for den kummerlige Hjelp, de ydede. Det vilde gaaet endnu slettere, dersom ikke vor Konge havde arbeidet paa at nedslaae disse ubetimelige Disputer og tilveiebragt mere Almeenaand. Dertil benyttede han tillige sin personlige Mellemkomst, idet han Aar 1586 samledes i Lüneburg med Churfyrsten af Sachsen, *Christian* (thi *August* var nylig död), Churfyr-

---

*) *Antea cum de exercitu auxiliari inter principes, civitates et Helvetios in Galliam mittendo convenisset, illi more suo cunctabundi, ante quam eum mitterent, officii sui esse duxerunt legationem ad regem adornare qua eum ad pacem juxta edicta in regno promulgata Protestantibus dandam hortarentur; ne potius bellum ultro regi indicere, quam Navarro ac Protestantibus, pro communni religionis causa laborantibus, ut alias fecerant, subvenire, viderentur. Seorsim a Germaniæ principibus ac civitatibus, Fridericus Daniæ Rex Bredam Rantzowium, Henrici Rantzowii tot bellis feliciter confectis clari filium misit. Historiarum Libro* 85. *Tom. IV. pag.* 411 — 412.

sten af Brandenborg og flere Fyrster; hvor de tillige modtog Gesandten fra Navarra, den titomtalte *Jacob Segur*. Vi kjende ikke nöiere Gangen af de Lüneborgske Forhandlinger; men Udfaldet deraf viste, at *Frederik II.* har stemt for kraftfulde Forholdsregler; thi da kort Tid efter en liden Hær af tydske Protestanter rykkede ind i Frankrig til Hugenotternes Bistand, fandtes deriblandt mange holsteenske Adelsmænd under *Frederik Rantzaus* Anförsel. Egentlig danske Hjelpetropper sendtes vel ikke; men det maa erindres, at man dengang ingen staaende Armeer havdes. Krigene förtes med hvervede Folk, som i Danmark gjerne bestod af Tydske, for det meste anförte af deres egne Officerer. Efter den venskabelige Forstaaelse, som var imellem *Frederik II.* og *Rantzauerne*, er der neppe Tvivl om, at han jo har fremskyndet med Raad og Daad disse Hvervinger til de Reformeertes Understöttelse. Nu viste ogsaa de tydske Fyrster mere Iver. Det lykkedes omsider den begeistrede *Johan Casimir* og den sindige *Jacob Segur* at overvinde Lutheranernes Skrupler. Efter en ny Raadslagning (i Naumburg 1587) samledes en betydelig Hær af Tydske og Sweizere, hvilken under Anförsel af *Fabian von Dohna* og *Nicolaus v. Bernstorff* i August Maaned gik over Rhinen og trængte ind i Frankerig. *Ligüen* foruroligedes ei lidet derved; dog, da Kongen af Navarra efter Seieren ved Coutras ei forenede sig med den tydske Hær, blev denne slaaet ved Auneau af Hertugen af Guise *), og först i Aaret 1589 höstede *Henrik* af Navarra be-

*) *Benoist Hist. de l'edit de Nantes Liv. I. pag.* 49. *Delft.* 1693. 4*to*.

tydelig Nytte af disse Hjelpetropper. Men inden vi tale derom, maae vi först meddele et utrykt Brev af dette Aar fra *Henrik* (*IV.*) til Tydsklands protestantiske Fyrster, hvori han omtaler med Höiagtelse *Frederik II.* og beklager denne Konges Död (han var död i det foregaaende Aar 1588). Brevet lyder saaledes paa Latin og Dansk:

Henricus, Dei gratia, Rex Navarræ, Hæres Franciæ &c.

Illustrissimis Principibus ac Dnis., Dno. Christiano, Saxoniæ Duci, S. R. J. Archimarescallo et Electori, Johanni Georgio, Marchioni Brandenburgico S. R. J. Archicamerario et Electori &c. Joachimo Friderico, Postulato Administratori Archip. Magdeb., Primati Germaniæ, March. Brandenb., Philippo Ludovico, Palatino Rheni, Duci Bavariæ &c., Julio, Duci Brunsvicens. et Luneburgensium, Uldarico, Duci Megapol., Vandalorum Principi, Comiti Sverinensi, ac Provinciarum Rostoch et Stargardiæ Dno., Ludovico

Henrik, af Guds Naade Konge til Navarra, Arving til Frankerig &c. til de höibaarne Fyrster og Herrer,

Hr. Christian, Hertug af Sachsen, det hell. romerske Riges Erkemarschal og Churfyrste; Johan Georg, Markgreve af Brandenborg, det h. rom. Riges Erkekæmmerer og Churfyrste etc.; Joachim Frederik, udkaaret Administrator af Erkebispedömmet Magdeburg, Tydsklands Primas, Markgreve af Brandenborg; Philip Ludvig, Pfalzgreve af Rhin, Hertug af Bayern etc.; Julius Hertug af Brunsvig og Lüneborg; Ulrich, Hertug af Meklenborg, Fyrste over Vandalerne, Greve af Sverin, Herre til Rostoch og Stargard; Lud-

Duci Wirtenb., Tesens., Comiti Montis-Belgardens., Consangvineis et amicis nostris carissimis.

Illustrissimi Principes, Consangvinei Carissimi.

Non excidit Nobis, anno Dni. 1587 *accepisse Nos ab Illustri dilecto nostro Jacobo Segurio Pardaliano, tum Legato nostro, litteras vestras scriptas Callend. Mart.* 1586, *et cum iis librum, qvi titulum Formulæ Concordiæ præferebat, cui ut subscriberemus amice petebatis. Fuere tum acceptissimæ Nobis litteræ vestræ, fuit et liber ipso titulo, atqve a qvibus mittebatur, merito gratus. Flagrabant tum omnia apud nos bello gravissimo, qvod nobis Antichristi factio perdundis Ecclesiis et imperiis turbandis excitavit: nihilo minus legendum librum viris bonis doctisqve tradidimus. Retulerunt, controversa qvædam capita, non præmissa solenni Eccle-*

vig, Hertug af Würtemberg, Tesens, Greve af Mümpelgard, Vore höitelskede Fættere og Venner.

Höibaarne Fyrster, höitelskede Fættere!

Det er ei gaaet Os af Minde, at Vi i Aaret 1587 modtog af Vor daværende Gesandt, Os elskelige *Jakob Segur Pardalian*, Eders Brev, udstedt den förste Martii 1586, og tilligemed samme en Bog, som havde Titel af *Formula Concordiæ*, hvilken I bad Os venligen at underskrive. Eders Brev var Os meget kjærkomment, ogsaa Bogen var Os behagelig saavel med Hensyn til dens Titel, som for deres Skyld, fra hvilke den sendtes; Alt stod den Gang hos os i Fyr og Flamme af en hæftig Krig, som Antichristens Partie har paafört Os for at ödelægge Menighederne og forvirre Staterne; ikke desto mindre overgav vi den Bog for at læses til nogle gode og lærde Mænd. De berettede

siisqve semper usitata inter partes tractatione, paulo aliter concepta esse, qvam ut ea primo aspectu probare possimus. Cum autem institui illico inter turbas Gallicas accurata super iis deliberatio non posset; differendum responsum censuimus et tempora exspectanda minus turbida. Tantam tamen tamqve diuturnam hostium pertinaciam non suspicabamur et feliciora auxilia sperabamus. Aliter Deo visum, cujus nos judicio submisse acqviescimus. Cum autem reversus ad Nos idem Jacobus Segurius significet, reqviri a qvibusdam jam dudum amicis Principibus responsum nostrum, prætermittere noluimus, qvin vos certiores redderemus, lectum a qvibusdam e nostris librum, quantum per occupationes varias, alias atqve alias in horas renascentes, et tumultus bellicos licuit. Eqvidem Celsitudinum Vestra-

Os, at visse omstridte Artikler vare deri — uden foregaaende Forhandling imellem Parterne, som ellers er sædvanlig og stedse brugt iblandt Menighederne — noget anderledes affattede, end at Vi ved förste Öiekast kunde bifalde dem. Men da en nöiagtig Overveielse af samme ei strax kunde anstilles formedelst Urolighederne i Frankerig, meente Vi, at Svaret burde udsættes og roligere Tider oppebies. En saa stor og langvarig Gjenstridighed af Fienderne formodede Vi dog ikke; og Vi forventede en heldigere Understöttelse. Det behagede Gud anderledes, hvis Dom Vi ydmygen underkaste Os. Men da nu bemeldte *Jakob Segur* ved sin Hjemkomst har tilkjendegivet Os, at Vort Svar æskes af nogle Os i lang Tid hengivne Fyrster, saa have Vi ikke vildet undlade at underrette Eder om; at Nogle af Vore have læst Bogen, saa godt som de have kunnet under

rum pium animum concordiæ jucundæ *) *rationes studiose conquirentem, non possumus non laudare plurimum, curam etiam de salute nostra dignam mutuo Christianorum Principum amore, grati amplectimur. In illo autem libro multa docte et perspicue contra Pontificiorum impietates proferuntur, alia etiam pleraqve Augustanæ Confessioni inseruntur, qvæ et antea semper tenuimus et hodie constanter retinemus, sunt enim ad S. Sræ. normam exacta. Qvæ vero partim subtilius qvam capere possumus disputata, partim durius, qvam aut ipsa charitas aut Ecclesiæ veteris consvetudo patitur, damnata legimus, ea non possumus temere recipere, qvosdam etiam primi nominis Principes Confessioni Augustanæ addictissimos et*

forskjellige stedse afvexlende Beskjæftigelser og under Krigsuroligheder. Vi kunne ei andet end höiligen berömme Eders Höiheders gudelige Omsorg for at tilveiebringe den saa behagelige Samdrægtighed; ogsaa erkjende Vi med Taknemmelighed Eders Omhu for Vort Bedste, som er christelige Fyrsters gjensidige Kjerlighed værdig. Vistnok er i hiin Bog meget fremsat paa en lærd og skarpsindig Maade imod Papisternes Ugudelighed; endeel andet findes deri overeensstemmende med den Augsborgske Troesbekjendelse, som Vi baade tilforn have fulgt og som Vi endnu standhaftigen holde fast ved; thi det retter sig efter den hellige Skrifts Norm. Men hvad Vi deri læse enten altfor klögtigen afhandlet til at Vi kunne fatte det, eller altfor haardt fordömt til at det

*) Maaskee Skrivfeil for: *incundæ.*

ipsum etiam pientissimæ laudatissimæque memoriæ Fratrem nostrum, Daniæ Regem, FRIDERICUM, qvem Ecclesiæ Dei alienissimo tempore subtractum dolemus, ex animo ad subscribendum adduci nullo modo potuisse cognovimus, et qvosdam, qvi subscripserunt, Theologos, si nunc primum subscribendum esset, in aliam ituros sententiam comperimus: qvo minus mirum esse debet, si Nos et remotiores et in qvibusdam capitibus dissentientes, ad subscribendum, anteqvam Theologorum nostrorum rationes amice in medium prolatæ sint et refutatæ, tardiores sumus.

Sed ita nostri judicant, posse illa ipsa, qvæ diximus, clarius explicari, et limitibus suis, i. e. Sacra Scriptura et Veteris Orthodoxæ Ecclesiæ formulis, concludi, et condemnationes illas, qvas zelus inconsideratior expresserat, re-

efter Christenkjerlighed og den gamle Kirkes Vedtægt kan billiges: dette kunne vi paa ingen Maade antage, ligesom vi ogsaa vide, at nogle meget berömmelige og den Augsborgske Confession saare hengivne Fyrster, ja selv Danmarks Konge, Vor Broder *Frederik*, höilovlig Ihukommelse (hvis Död paa en for Guds Kirke saa ubeleilig Tid Vi beklage), aldeles ikke have kunnet bevæges til at underskrive; og vi erfare, at nogle Theologer, som have underskrevet, vilde, hvis der nu först skulde underskrives, gaae over til den anden Mening. Hvorudover man mindre bör undre sig over at Vi, som baade ere længere borte, og som afvige i nogle Artikler, have vægret Os ved at underskrive, saalænge Vore Theologers Grunde ei ere blevne fremförte og gjendrevne.

Men saaledes dömme Vore, at de ovenberörte Stykker kunne tydeligere forklares og bestem-

moveri, donec Christiano colloqvio dies de Regum et Principum auctoritate dicatur (cui defuturi Nos certe nunqvam sumus) ad illa pauca capita proponenda, ad qvæ comprobanda de subito descendere non possumus.

Si ita Celsitudines Vestræ postulant, mittemus e nostris doctos et modestos Viros, qvi cum vestris libere et amice conferant. Interim magno sane animi cum dolore intelleximus in plerisqve Germaniæ Ecclesiis e Theologis qvosdam insolenter in afflictas Ecclesias debacchari et contumeliis lacera Christi membra proscindere. Nostri ubiqve de vestris aliisque exteris Ecclesiis, qvæ Christum unum seqvuntur, bene sentiunt, bene loqvuntur et pro earum tranqvillitate preces fundunt, neque sibi ullam condemnandi auctoritatem sumunt. Sed nec alios inauditos condemnare, si qvid judi-

mes efter deres rette Grændser d. e. den hellige Skrift og den gamle orthodoxe Kirkes Symboler, samt at de Fordömmelser, som en ubetænksom Iver har tilföiet, burde borttages, indtil en Dag af Kongerne og Fyrsterne kunde bestemmes til et christeligt Möde (hvor Vi visselig ei skulle udeblive) til at forhandle hine faa Artikler, hvilke Vi ei saa pludseligen kunne beqvemme Os til at samtykke.

Hvis Eders Höiheder saaledes forlange det, vil Vi sende nogle lærde og beskedne Mænd af Vores, som frit og venskabeligen kunne overlægge med Eders. Imidlertid have Vi med stor Hjertesorg erfaret, at i mange tydske Menigheder nogle af Theologerne rase uforskammet imod de nedtrykte Menigheder og med Haan forfölge *Christi* sönderslidte Lemmer. Alle Vore derimod mene vel og tale vel om Eders og andre udenlandske Menigheder, der dyrke

camus, vera est ad concordiam via. Ita Orthodoxos Pontificii in suis conciliabulis olim condemnarunt, non ideo tamen judicati aut legitime condemnati videntur. Qvam studiose Nos ipsi Doctrinæ concordiam ab anno 1583 persecuti sumus) Celsitudines Vestræ non ignorant. Misimus tum ad eam rem Legatum ad Vos prædictum Jacobum Segurium Pardalianum, cujus Nobis pietas et fides maxime probabatur, qvi benignissime a Vobis exceptus, magnam ex eo nobis spem exoptatissimæ concordiæ ineundæ fecerat, neque exinde, qvantum qvidem patiebantur bellicæ perturbationes (qvibus etiam nunc impliciti sumus) eandem concordiam et petere et urgere destituimus et hodie ut viam, qvæ proxime ad eam ferat, studi-*

Christum alene; og bede for deres Rolighed, men tiltage sig ingen Myndighed til at fordömme dem. Ei heller er det, saavidt Vi skjönne, den rette Vei til Samdrægtighed, at fordömme Andre uhörte. Saaledes fordömte fordum Papisterne paa deres Smaaconcilier de Rettroende; dog ansees disse derfor ikke at være lovfældede eller lovligen fordömte. Hvor omhyggeligen Vi selv fra Aaret 1583 have sögt at tilveiebringe Samdrægtighed i Læren, er Eders Höiheder ikke ubekjendt. Vi sendte den Gang desangaaende til Eder Vor forommeldte Gesandt *Jakob Segur Pardalian*, hvis Fromhed og Trofasthed var Os vel bekjendt, som blev velvilligen modtaget af Eder og gav Os godt Haab om at see den önskelige Samdrægtighed oprettet; ei heller have Vi efter den Tid — saavidt som Krigsuroligheder, hvori Vi endnu ere indviklede,

*) Begge Manuscripter have *sumus*, skjöndt Grammatiken fordrer *simus*.

ose uno animo proseqvamur, omnes qvotqvot Christum confitemur unicum, summopere petimus. Sed nobis non per istas Regias magis qvam Theologicas condemnationes, sed per legitimum et Christianum conventum, videtur iter ad Concordiam patere. Conventus piorum et doctorum Virorum, qvos non ambitio vana, sed sola Dei gloria ducat, si Christiano animo suscipiatur, Christiano animo administretur, Christianorum Principum auctoritate gubernetur, non dubitamus, qvin Christianam nobis concordiam pariturus sit. Sed dum inter Reges et Principes de eo convenit, speramus omnes Christianum illum animum, qvi et auctor et moderator colloqvii Christiani esse debet, conservaturos, ut junctis animis viribusque Christi

tillode det — afladt at anholde om og paadrive samme Samdrægtighed; og den Dag i Dag bede Vi indstændigen alle dem, som bekjende *Christum* alene *), at Vi med eet Sind kraftigen betræde den Vei, som förer nærmest til Maalet. Men Veien til Samdrægtighed synes Os at gaae, ikke igiennem hine snarere kongelige end theologiske Fordömmelser; men igjennem et lovligt og christeligt Kirkemöde. Naar et saadant Möde af fromme og lærde Mænd, der ledes ikke af tom Forfængelighed, men alene af Guds Ære, foretages med christeligt Sind, bestyres med christeligt Sind, og ledes af christelige Fyrsters Myndighed, da tvivle Vi ikke om, at det jo vil tilveiebringe Os christelig Samdrægtighed. Men indtil Konger og Fyrster blive enige derom, haabe Vi, at alle ville bevare hiint christelige Sindelaug, som baade bör være

*) D. e. Protestanterne.

Ecclesias jugo Pontificio pressas liberemus, nec colloqvio deesse nostro patiamur. Ita ad injustam vim ab ecclesiis Christi justis armis arcendam, Nos ipsi ossibus nostris, corpore ipso nostro, qvod fecimus hactenus, erimus promptissimi. Ad hoc etiam vitam nostram, qvæ gravissimo morbo pene ad extremum redacta fuit, summo Dei beneficio servamus et optamus: Valete, Illustrissimi Principes, Consangvinei atqve amici carissimi, et consilia conatusqve nostros ad Christi gloriam propagandam adjuvate serio.

Dat. Rupellis d. 15 Februari anno MDLXXXIX.

Vestrarum Celsitudinum amicissimus Consangvineus
HENRICUS.

Ophav og Bestyrer af et christeligt Möde, for at Vi med forenede Gemytter og Kræfter maae befrie *Christi* Menigheder, som trykkes af det pavelige Aag, og ikke lade hiin Aand savnes ved Vor Sammenkomst. Til saaledes med retfærdige Vaaben at afværge uretfærdig Vold fra *Christi* Menigheder ville Vi stedse være rede, og vove, som Vi hidindtil have gjort, Vort Liv og Blod. Dertil er ved Guds store Velgjerning Vort Liv bleven reddet fra en svær Sygdom, hvori det var bragt til det yderste. Lever vel, höibaarne Fyrster höitelskede Fættere og Venner! og understötter alvorligen Vore Raad og Anslag, der sigte til *Christi* Æres Udbredelse!

Givet i Rochelle d. 15 Februar Aar 1589.

Eders Höiheders
hengivneste Fætter,
Henrik.

Dette Brev lærer os at kjende alle de tydske Fyrster, med hvilke (foruden *Johan Casimir*) den Navarriske Gesandt i Aaret 1586 har underhandlet; og viser, at de vilde benytte Kongen af

Navarras Forlægenhed til at aflokke ham en Bekiendelse paa Concordieformelen. Lykkeligviis blev Hjelpen dog ikke hold tilbage, indtil Kongens Underskrift var indlöben; og Kongen drog denne Sag klogeligen i Langdrag, som Brevet viser, paa tredie Aar, altsaa indtil en Tid, da han mindre behövede at befrygte skadelige Virkninger af sit Afslag. I samme Aar, som dette Brev er skrevet, blev *Henrik* Konge i Frankerig; og da de udenlandske Hjelpetropper ei bidroge lidet dertil, tör disse Begivenheder her ei ganske forbigaaes. Vel vide vi ikke, hvor stor en Deel Danmark havde taget i Hjelpetroppernes Udrustning, men de foregaaende Omstændigheder og de Underhandlinger med denne Krone, som *Jacob Bougars* drev i Kongen af Navarras Navn, lade os formode en stor Deeltagelse *).

I Aaret 1588 kom *Henrik III.* omsider til den Erkjendelse, at den hellige *Ligues* Hensigt egentligen gik ud paa at ophöie Hertugen af Guise, *Liguens* Overhoved, paa Frankerigs Throne. Den ærgjerrige *Guise* vilde ikke engang oppebie Kongens Död for at naae sit Maal. Han talede höit om at sætte *Henrik III* i Kloster. Dog vilde han i Forveien have hans Underskrift til den Act, hvorved Paven og *Liguen* erklærede *Henrik* af Navarra for uværdig til Kronen. I hvor svag *Henrik III.* var, vilde han ikke underskrive hiin Act, ei heller lade sig gjöre til Munk. For at undgaae dette og tillige

*) Dette er ogsaa *Schlegels* Mening. S. Geschichte der Könige von Dänemark, Ister Theil, S. 280.

at straffe Forræderne, lod han Hertugen af Guise og hans Broder Cardinalen ombringe ved Snigmord. Man har gjort den Bemærkning, at de bleve ledte i Snaren netop paa samme Maade, som de selv havde ledet Admiral *Coligny* deri; under offentlig Bekjendtgjörelse af Troe og Love, under Skin af Udsoning og ved en fuldkommen Indrömmelse af alle deres Fordringer *). For at de Reformeerte imidlertid ikke skulde troe, at det var for at begunstige dem han havde dræbt deres værste Modstandere, besvor Kongen paa ny Unions-Edictet, som befalede de Reformeertes Udryddelse; og han gjorde det ei paa Skrömt men af oprigtigt Had; hvilket man ogsaa erfarede deraf, at da han, forladt af alle sine katholske Undersaatter, nödtes til at kaste sig i sine reformeerte Undersaatters og Kongen af Navarras Arme, tövede han i 14 Dage med at bekjendtgjöre den Vaabenstilstand, han havde sluttet med dem, i det Haab at han skulde komme til Accord med Hertugen af Mayenne, som havde plantet Oprörsfanen for at hævne sine Brödres, de tvende dræbte Guisers Snigmord. Men forgjæves. Baade Kongen og hele Europa skulde af et tydeligt Exempel lære at kjende Forskjellen imellem fanatisk-katholske Undersaatter, som troe at Paven kan fritage dem for Lydighed imod deres retmæssige Konge, og oplyste Protestanter, som give Gud, hvad Guds er, og Kongen hvad Kongens er. Paven satte *Henrik III.* i Band; og strax saae han sig forladt af de anseeligste katholske Stæder; man ophörte at bede for ham i de katholske Kirker;

---

*) *Benoist Hist. de l'edit de Nantes. Tom. I. pag.* 50. hvoraf vi og have uddraget det fölgende.

Sorbonnen erklærede det franske Folk for befriet fra dets Troskabseed, og Paris tilböd Hertugen af Mayenne Kongenavnet. Den störste Deel af Adelen fulgte Geistlighedens Exempel. I nogle Byer tillod man sig endog formastelige Optrin; i Toulouse f. Ex. ophængte man Kongens Billede i en Galge og myrdede de faa, som bleve ham troe. Hvor forskjelligt opförte derimod de Reformeerte sig! Dette Partie, som Kongen i sin hele Regjering havde hadet med fanatisk Nidkjærhed, som han havde afskyet, forfulgt med Krig og Ödelæggelse, skuffet ved trolöse Fredslutninger og endelig arbeidet paa ganske at udrydde, modtog strax den ulykkelige, af sine Troesforvandte forladte Konge, med Ærbödighed og Underkastelse. Det eneste Pant, Kongen gav dem paa Oprigtigheden af sit Tilbud at ville slutte Vaabenstilstand med dem (ikke engang en varig Fred tilböd han) var at overlade dem Staden Saumur. Ikke destomindre lovede de ham oprigtigen deres Tjeneste, og holdt det. I Tours befriede de Kongen fra Hertugen af Mayennes Overfald. Alle de Egne af Frankerig, hvor de Reformeerte havde Overhaand, holdt fast ved hans Partie, og gav det saamegen Anseelse, at endeel katholske Adelsmænd, som alt af egennyttige, ikke af fanatiske Grunde havde forladt Kongen, vendte tilbage til Lydighed. Saaledes blev *Henrik III.* snart frygtelig for *Liguen.* Navarras Konge satte sig i Spidsen for en Armee af henved 40000 Mand, bestaaende næsten af lutter Protestanter. Med denne Hær drog Kongen mod den oprörske Hovedstad, og denne skjælvede alt for Kongens Hævn, da Liguisterne og Jesuiterne, som havde ved deres Rænker paadraget Paris Faren, frelste den ved et Snigmord. Munken *Jacob Clement,* gjen-

nemtrængt af den ugudelige Lære om Tyranmords Fortjenstlighed, dræbte, som bekjendt, Kongen paa St. Cloud den 1ste August 1589. Denne erkjendte döende Kongen af Navarras Ret til Frankrigs Throne, hvoraf han dog först kom i rolig Besiddelse, efterat han i Aaret 1593 var gaaet over til den katholske Religion.

Vor gode Konge *Frederik den Anden* oplevede ei denne Sorg; men ei heller den Glæde at see Frankrigs tvende *Henriker* udsonede med hverandre, og Guiserne ydmygede af den protestantiske Hær uden for Paris. I denne Hær fandtes et lidet engelsk Corps, sendt af Dronning *Elisabeth*, 10000 Sweizere fra de protestantiske Cantoner, omtrent lige saa mange tydske Krigsfolk, og deriblandt en Deel Holstenere, formodentlig hvervede for *Frederik den Andens* Regning. Men selv om denne Formodning ei i Tiden bliver ophöiet til Vished, er det dog indlysende, at *Frederik* ved sin Mægling har gjort sig fortjent af Frankerig.